Papers of the Institute for Bulgarian Language, 38, 99 – 172
Print ISSN 0323-9934, Online ISSN 2603-3402

DOI: 10.47810/PIBL.XXXVIII.25.03

ПРЕДИКАТИТЕ ЗА ДЕЙСТВИЕ В ЛИНГВИСТИЧНИТЕ ИЗСЛЕДВАНИЯ: КОНЦЕПЦИИ, ПРОБЛЕМИ И РЕШЕНИЯ

Светлозара Лесева[а], Христина Кукова[б], Валентина Стефанова[в], Мария Тодорова[г]
Институт за български език „Проф. Любомир Андрейчин“,
Българска академия на науките, България[а, б, в, г]

ACTIVITY PREDICATES IN THE LINGUISTIC LITERATURE: CONCEPTS, PROBLEMS, SOLUTIONS*

Svetlozara Leseva[a], Hristina Kukova[b], Valentina Stefanova[c], Maria Todorova[d]
Institute for Bulgarian Language “Prof. Lyubomir Andreychin”,
Bulgarian Academy of Sciences, Bulgaria[a, b, c, d]

Резюме: В студията се представят различни теоретични постановки за предикатите за действие, изложени в световната и българската лингвистика, с оглед на открояването на действията като аспектуален клас и очертаването на основните им свойства в съпостав-ка с останалите класове. В критичен план се представя анализ на приликите и разли-ките при отделните автори и произтичащите от това следствия за теорията на аспекту-алните класове. Целта на изследването е не само да се изложат основните концепции и да се набележат проблемите при трактовката на аспектуалните класове с фокус върху действията, но и, въз основа на анализа, да се посочат автори или теории, предлагащи сполучливи решения на представените проблеми с фокус върху българския език, а по възможност и за други славянски и неславянски езици.

Ключови думи: предикати за действие, семантична типология, класификации

Abstract: The study presents various postulations of activity predicates, as presented in both foreign and Bulgarian linguistics with a view to outlining activities as an aspectual class and outlining their main properties in comparison with the other classes. A critical analysis of the similarities and differences within various authors and the resulting entailments on the theory of aspectual classes are presented. The aim of the study is not only to state the main

* Copyright of each paper stays with the respective authors. The works in the Papers of the Institute for Bulgarian Language are licensed under a Creative Commons Attribution 4.0. International Licence (CC BY 4.0)

conceptions and to point out the problems in the interpretation of the aspectual classes with a focus on the activity predicates, but also on the basis of the analysis, to highlight those authors and theories that offer successful solutions of the issues presented with regard to the Bulgarian language and possibly to other Slavic and non-Slavic languages.

Key words: activity predicates, semantic typology, classifications

I. ВЪВЕДЕНИЕ

Понятието действие и изразяването му в езика е обект на различни хипотези за връзката между познавателните категории и тяхната реализация в езика. От една страна идеята за действие има философски характер и представя ключово явление от заобикалящия ни свят, а от друга, разбирането му налага да бъде поставено в конкуренция на други явления (като състояния, процеси и др.), за да се изяснят начините за изразяването му в езика. Съвременните когнитивни теории се основават на разбирането, че ситуациите от реалността и гледната точка на човека за тях се отразяват в граматиката (Verkuyl 1993).

Семантичната категория действие може да бъде изразена с различни езикови средства на лексикално, морфологично и синтактично ниво. Приема се, че се изразява от глаголите и е проява на свойството им да представят ситуации и гледни точки за тяхното разположение във времето. Категорията се проявява в симбиозата от езиковите начини за израз на темпорални характеристики на ситуациите от действителността, лексикалното значение на глаголите и спецификите на тяхната съчетаемост и граматичния вид на глаголите в славянските езици.

Целта на студията е представяне на предикатите за действие в лингвистичните изследвания и проследяване на основните постижения в областта, като се набележи пресечна точка на различните термини и дефиниции. Дискутират се гранични случаи, нерешени въпроси и слабо изследвани аспекти на проблема.

Наред с представянето на наложилите се като класически в аспектологията трактовки на Вендлер (Vendler 1967) и Даути (Dowty 1979), в студията са представени теоретични подходи към семантиката на глаголните конструкции и връзката между синтаксиса и аспектуалното описание като предложената от Рамчанд (Ramchand 2006) трактовка на аспектуални класове въз основа на синтактичната конфигурация – каузативна, процесна и резултативна – на глаголите; теорията на Веркьойл (Verkuyl 1972; 1993) за композиционалността на аспекта като резултат от взаимодействието между глаголите и техните аргументи; теорията на Бах (Bach 1981), чиято класификация на глаголните предикати е основана на концепцията за част / цяло от мереологията. Обърнато е внимание и на по-разширени варианти на аспектуалните класификации, в които са отразени класове предикати, невключени в класификацията на Вендлер или се

предлагат и мотивират различни принципи на организация и номинация (Breu 1994; Dik 1997; Mourelatos 1978; Smith 1997; Filip 2012). Обобщени са и теоретични описания, които обвързват аспектуалните класове с категориите време, граматичен аспект и др. (Moens, Steedman 1988; Smith 1997; Paducheva 1996, 2009a, 2009б). С оглед на спецификите на славянските езици са представени и теоретичните постановки на Булигина (Bulygina 1982), Падучева (Paducheva 1986; 1996; 2009a, 2009b). Не на последно място са разгледани вижданията на българските лингвисти, които отразяват комплексността на проблематиката с оглед и на граматичния вид и темпоралната система.

По отношение на терминологията приемаме вече наложилите се в езиковедските изследвания на български език преводни еквиваленти: *състояния* (states), *действия* (activities), *достижения* (achievements), *изпълнения* или *осъществявания* (accomplishments) (Koeva 2021: 138) с някои уточнения, част от които са вече възприети в литературата. На първо място класът *activities* не се ограничава до ситуации с агентивен вършител, а включва и неагентивни процеси, като в една немалка част и от англоезичната, и от рускоезичната литература именно терминът *процес* (*process*) взема превес. В литературата нееднократно е било отбелязвано, че все още не съществува общоприета класификация на предикатите, основана на точно определено количество диференциални смислови компоненти (Alisova 1971: 10). При представянето на вижданията на отделните автори ще бъде използвана възприетата от тях терминология. При първото срещане на нововъвеждани термини преводното съответствие, което предлагаме, ще бъде придружено от оригиналния вариант на съответния език.

Студията е структурирана по следния начин. В част I са представени целите и задачите, които си поставя изследването. В част II се разглеждат различни класификации на предикатите, основани на делението на статични и динамични ситуации от реалността. Подчаст 1 е посветена на класификациите на Вендлер (Vendler 1967) и Даути (Dowty 1979). Анализирани са тестове за различаване на отделните аспектуални класове на Даути. В хода на изложението, в подчаст 2, се представят концепциите за аспектуалните типове предикати и класификациите на автори като Мурелатос (Mourelatos 1978), Бах (Bach 1981), Монс и Стийдман (Moens, Steedman 1988), Брой (Breu 1994), Смит (Smith 1997), Симон Дик (Dik 1997), Рамчанд (Ramchand 2006), Веркьойл (Verkuyl 1993; 2005), Хана Филип (Filip 2012), Падучева (Paducheva 1996; 2009), Булигина (Bulygina 1982), Татевосов (Tatevosov 2016) и др. В подчаст 3 е направен преглед и на глаголите за действие в изследвания за български език, като се разглеждат глаголните видове като семантични класификатори на аспектуално-темпоралните връзки в изреченията. В подчаст 4 се обобщават и дискутират въпроси, свързани с представените в изложението класификации. В част III характеристиките на действията се анализирани през призмата на техните аспектуални свойства,

начините на реализация в различни синтактични контексти и взаимодействието им с класа на изпълненията. Заключението в част IV очертава постиженията в направеното изследване и се поставят насоките за бъдеща работа.

II. СТАТИЧНИ И ДИНАМИЧНИ СИТУАЦИИ ОТ ДЕЙСТВИТЕЛНОСТТА

За отправна точка за групирането на статични и динамични ситуации от реалността приемаме класификацията на Вендлер (Vendler 1967), наложила се като класически еталон за формализирано семантично деление на предикатите. Потвърждение на това са и многобройните лингвистични разработки, които следват неговия теоретичен модел и го прецизират или видоизменят.

Вендлер си поставя за цел да установи и представи най-често срещаните темпорални схеми, чрез които се описва реализацията на употребите на глаголите в английския език (Vendler 1967: 98 – 99), като се вземат предвид фактори като времето, ограниченията при съчетаемостта с определени темпорални изрази и някои логически следствия (Dowty 1979: 54). Основната ос на разграничение, която авторът следва, е именно възможността за употребата на продължителни времена в английския език и типичността на такава употреба. Тези форми са характерни за глаголи, означаващи процеси, които имат продължителност във времето (*running* ‘тичам’, *writing* ‘пиша’) и са изградени от последователни, следващи една след друга във времето фази. По този критерий Вендлер разграничава два аспектуални рода: от една страна *действията* и *изпълненията*, които в актуалното си значение свободно се употребяват в продължителни времена, а от друга – *състоянията* и *достиженията*, при които подобна съчетаемост е възможна в определено глаголно значение или при наличие на специфични контекстови условия.

В рамките на категорията ситуации, които се срещат в продължителните времена – *действия* и *изпълнения* – се наблюдава допълнително разграничение в зависимост от това дали глаголите съдържат значение за вътрешен предел, който трябва да достигнат, за да се осъществи ситуацията (Vendler 1967: 100).

Първият вид ситуации като *run* ‘тичам’, *push a cart* ‘бутам количка’, които Вендлер нарича *activities* (*действия)*, протичат хомогенно във времето и всеки отрязък от тях има същата природа като процеса в неговата цялост.

При втория вид, така наречените *accomplishments (изпълнения)*, напр. *run a mile* ‘тичам една миля’, *write a letter* ‘пиша писмо’, протичането във времето е свързано с развитието на процеса по посока на достигането на даден вътрешно заложен предел или крайна точка (terminus), която е логически необходима, за да се осъществи процесът (Vendler 1967: 102).

В рамките на другата разновидност предикати, които може да се приписват на даден субект за единични моменти или за по-кратки или по-дълги периоди от време (Vendler 1967: 102), също се наблюдават две разновидности – *achievements* (*достижения*) и *states* (*състояния*).

Класификацията, предложена от Вендлер, отразява същностни свойства на вътрешната темпорална структура на ситуациите, които до голяма степен се характеризират с универсален характер. По тази причина тази подялба е послужила за отправна точка на голяма част от последвалите разработки с редица уточнения или допълнения с оглед на различните теоретични рамки и спецификите на изследваните езици. Въз основа на нея са изведени формални признаци, които характеризират комплексно ситуациите, наблюдавани в света.

Таблица 1 представя едно от основните обобщения чрез бинарни характеристики, чрез които се описват четирите аспектуални типа, дефинирани от Вендлер: +/- статичност, +/-пределност, +/-пунктуалност (Van Valin, LaPolla 1997: 93).

Таблица 1. Бинарни опозиции за описание на четирите аспектуални типа

Състояния	Действия	Изпълнения	Достижения
+статични –пределни –пунктуални	–статични –пределни –пунктуални	–статични +пределни –пунктуални	–статични +пределни +пунктуални

Тези характеристики в един или друг аспект дават отражение върху извежданите от различни автори принципи и диагностични процедури за разграничаване на аспектуалните класове по начина, по който са концептуализирани в отделните теории. Ключова разработка, която надгражда класификацията на Вендлер и едновременно с това предлага формално описание на аспектуалните типове, е трудът на Дейвид Даути (Dowty 1979).

Даути (Dowty 1979)

Даути (Dowty 1979) си поставя за цел да представи таксономия на класовете глаголи, изхождайки от класификацията на Вендлер, като наред с това предложи обяснение за причините дадена категория да притежава определени свойства. В хода на анализа авторът привежда утвърдени в литературата тестове за разграничаването на отделните класове. С различни модификации повечето от тях се използват и до днес, а голяма част са адаптирани успешно и за много други езици, включително и за славянските. Апробиране и ревизиране на тестовете с оглед на особеностите на българския език е представено у Коева (Koeva 2021).

1. ТЕСТОВЕ ЗА РАЗЛИЧАВАНЕ НА АСПЕКТУАЛНИТЕ КЛАСОВЕ

1.1. Тестове за разграничаване на състоянията от несъстоянията

Позовавайки се на по-ранните изследвания на Лейкоф (Lakoff 1965) и Кени (Kenny 1965), Даути предлага следните тестове за разграничаване на несъстоянията (по-конкретно на действията и изпълненията) от състоянията в английския език (Dowty 1979: 55 – 56).

1.1.1. Употреба в продължително време.

Тестът е приложим за действията и изпълненията и поне в обичаен контекст – нехарактерен за състоянията:

1. **Състояние**

а.**John is knowing the answer*.
‘Джон знае отговора.’

б. **Действие**
John is running.
‘Джон тича.’

в. **Изпълнение**
John is building a house.
‘Джон строи къща.’

1.1.2. Присъединяване като комплементи на глаголи force ‘принуждавам’ и persuade ‘убеждавам’.

2. а. **John forced Harry to know the answer.*
‘*Джон принуди Хари да знае отговора.’

б. *John persuaded Harry to run.*
‘Джон убеди Хари да тича.’

в. *John forced Harry to build a house.*
‘Джон принуди Хари да (по)строи къща.’[1]

1.1.3. Употреба в императив.

3. а. **Know the answer!*
‘*Знай отговора!’[2]

---

[1] При превода на примерите тук и по-надолу сме използвали глагол от даден граматичен вид с оглед на правилното или вероятното значение на оригинала.

[2] Английският глагол *know* може да има и значението ‘*узнавам / узная*’, като подобно на българската аспектуална двойка е предикат за достижение (achievement),

б. *Run!*
‘Бягай!’
в. *Build a house!*
‘Построй къща!’[3]

1.1.4. Съчетаемост с агентивни наречия като deliberately ‘нарочно’, carefully ‘внимателно’ и под.

4. а. *John deliberately knew the answer.
‘*Джон нарочно знаеше отговора.’
б. *John ran carefully.*
‘Джон тичаше предпазливо.’
в. *John carefully built a house.*
‘Джон построи къща с огромно внимание към детайла.’[4]

1.1.5. Използване във фокусиращи конструкции (Pseudo-cleft sentences)

5. а. **What John did was know the answer.*
‘Това, което Джон направи, бе да знае отговора.’
б. *What John did was run*.
‘Това, което Джон направи, бе да побегне.’
в. *What John did was build a house*.
‘Това, което Джон направи, бе да построи къща.’

1.1.6. Употреба в сегашно просто време (Present Simple) с повторително или хабитуално значение в неутрален контекст (Kenny 1965).

Употребата на сегашно просто време в английския език с глаголи за действие или изпълнение е нехарактерно за актуалното значение на сегашно време. В такъв контекст то се интерпретира или като повторителна, хабитуална ситуация, или като употреба на сегашно историческо или сегашно репортажно време. Предикатите за състояние се употребяват в това време съвсем нормално в обичайното си значение.

6. а. *John knows the answer.*
‘Джон знае отговора.’

означаващ преминаване в ново състояние. Глаголите за достижение се употребяват свободно в повелителна форма. В посочения пример изрично се разглежда значението, изразяващо когнитивно състояние.

[3] В настоящата част разглеждаме тестовете, предложени от Даути, по начина, формулиран от автора. Прилагаме и пример с изречение на български, което има по-естествено звучене: *Построй къща, посади дърво, стани баща!*

[4] Преводът е променен с оглед на по-естественото звучене на български език.

б. *John runs (every morning).*
‘Джон тича (всяка сутрин).’
в. *John recites a poem (every morning).*
‘Джон рецитира (по едно) стихотворение (всяка сутрин).’

1.2. Тестове за разграничаване на действията от изпълненията

Двата класа предикати се различават по съчетаемостта си с определени изрази за време и интерпретацията или логическите следствия от тези съчетания или от употребата им в определени граматични времена (Dowty 1979: 56 – 58).

1.2.1. Изпълненията се съчетават с предложни фрази от типа *in an hour* (‘за един час’), които обозначават времетраенето на ситуацията до нейното приключване, докато съчетаемостта им с адвербиални изрази за ограничена продължителност от типа *for an hour* (‘в продължение на един час’) е нетипична, но възможна. Действията от своя страна се комбинират само с предложни фрази от типа *for an hour.*

7. а. *?John painted a picture for an hour.*
‘Джон рисува картина в продължение на час.’
б. *John painted a picture in an hour.*
‘Джон нарисува (една) картина за един час.’

Тук е нужно да се направят следните уточнения с оглед на избора на глагол при превода на български език. Глаголите за изпълнение се наблюдават и в свършен, и в несвършен вид. Перфективът описва дадена ситуация в нейната цялост, като процес, насочен към определена цел и завършен след достигане до естествения му предел (Braginsky, Rothstein 2008: 10), а несвършеният му корелат я представя като процес в развитие по посока на вътрешно заложена, но все още недостигната граница (Paducheva 1996: 106; Braginsky, Rothstein 2008: 10). Съответно имперфективният предикат се съчетава естествено със сегашно време и имперфект: *В момента Джон рисува / рисуваше картина*, а в аорист (7.а.) означава процес, който не е достигнал крайната си точка. Свършеният по вид и в случая префигиран глагол за изпълнение се съчетава с аорист, когато изразява реално достигане на ситуацията до естествения ѝ предел (7.б.). Същото наблюдение важи при непрефигираните глаголни двойки, срв. *Джон боядисва оградата в продължение на един час, но не успя да я боядиса докрай* и *Джон боядиса оградата за един час*. Въпросът за ролята на префиксацията при лексикалния аспект и взаимодействието между лексикалния и граматичния аспект тук няма да бъде засегнат (вж. Charalozova 2009; Leseva 2012 и др.).

1.2.2. Аналогично изпълненията се срещат в конструкцията *spend time V-ing* ‘прекарвам време да V’ и *It takes time to V* ‘отнема ми време да V’, като при дейностите е възможна само първата конструкция.

8. а. *John spent an hour painting a picture.*
‘Джон прекара час в рисуване на / рисувайки картина.’
б. *It took John an hour to paint a picture.*
‘На Джон му отне час да нарисува (една) картина.’
в. *John spent an hour walking.*
‘Джон прекара час в ходене / ходейки.’
г. **It took John an hour to walk.*
*‘На Джон му отне един час да ходи.’

1.2.3. Различна интерпретация и логически следствия при употребата на действията и изпълненията с изрази от типа *for an hour***.**

За предикатите за действие в подобен контекст е валидно, че във всеки един момент от посочения времеви интервал действието се е осъществявало. Например, ако е вярно, че Джон е вървял в продължение на един час, то е вярно, че е вървял във всеки един момент от този интервал.

9. *John walked for an hour >> John walked (every minute during this hour).*
‘Джон върви в продължение на час >> ‘Джон върви (във всеки един момент през този един час).’

При изпълненията няма такава логическа зависимост:

10. *John painted a picture for an hour. ≫ John painted a picture (at any time during that hour).*
‘Джон рисува картина в продължение на един час.’ ≫ ‘Джон нарисува картина (по всяко време в рамките на този час).’

1.2.4. Различна интерпретация и логически следствия при употребата на действията и изпълненията в продължителни и непродължителни времена (Kenny 1965).

Действия: *x is V-ing >> X has V-ed*:

11. *John is walking. >> John has walked.*
‘Джон върви.’ >> ‘Джон е вървял.’
Изпълнения: *x is V-ing >> X has not (yet) V-ed*:

12. *John is building a house. >> John has not (yet) built a house.*
‘Джон строи къща.’ >> ‘Джон още не е построил къща.’

1.2.5. Различна интерпретация и логически следствия при употребата на действията и изпълненията в съчетание с глагола *stop* ‘спирам’, ‘преставам’ (*спирам, преставам да + V*).

При действията субектът е извършвал действието и е престанал да го върши, а при изпълненията не може да се каже категорично дали ситуацията е завършена или прекратена.

Действия: *x stopped V-ing >> x has V-ed*

13. а. *John stopped running. >> John did run.*
'Джон престана (да тича).' >> 'Джон тича / е тичал.'
б. *John stopped painting the picture. ≫ John painted the picture.*
'Джон спря да рисува картината.' ≫ 'Джон нарисува картината.'

1.2.6. Съчетаемост с глагола *finish* 'приключвам'. Възможно е само при изпълненията:

14. а. *John finished painting the picture.*
'Джон свърши да рисува картината.'
б. **John finished walking.*
*'Джон свърши да ходи.'

1.2.7. Различна интерпретация при съчетаемостта с наречието *almost* 'почти'.

При действията прочитът е, че ситуацията изобщо не се е осъществила.

15. *John almost walked.*
'Джон почти започна да върви.'

При изпълненията се допускат две тълкувания – а) че субектът е имал намерение или план да осъществи ситуацията, но не го е направил; б) че ситуацията се е осъществила частично, но още не е завършила.

16. *John almost painted a picture.*
'Джон почти нарисува (една) картина.'

1.2.8. Различна интерпретация с темпорални изрази от типа на *for an hour*.

При някои предикати за изпълнение, особено такива, при които резултатът не е трайно съществуваща ситуация, се наблюдава двояк прочит: в единия случай а) темпоралният израз ограничава времевия интервал, в рамките на който ситуацията се е случвала повторително, докато в другия б) темпоралният израз ограничава продължителността на състоянието, възникнало в резултат от еднократното протичане на изпълнението.

17. а. *The sheriff of Nottingham jailed Robin Hood for four years.*
'Шерифът на Нотингам арестува Робин Худ в продължение на четири години.' (многократно в период от четири години)
'Шерифът на Нотингам арестува Робин Худ за четири години.' (еднократно, за срок от четири години)

За действията е характерна само повторителната интерпретация.

18. *The sheriff of Nottingham rode a white horse for four years.*

'Шерифът на Нотингам язди бял кон в продължение на четири години.'

1.3. Тестове за разграничаване на достиженията

Предикатите за достижения се разграничават от останалите класове с помощта на част от вече описаните тестове (Dowty 1979: 58 – 59).

1.3.1. Съчетаемост с темпорални изрази.

Подобно на изпълненията достиженията се съчетават с предложни фрази от типа *за един час* и (за разлика от изпълненията) не се съчетават с изрази от типа *в продължение на един час*.

19. а. *John noticed the painting in a few minutes.*

*'Джон забеляза картината за няколко минути.' срв. 'Джон забеляза картината след няколко минути.'[5]

б. *??John noticed the painting for a few minutes.*

букв. ?? 'Джон забелязва картината в продължение на няколко минути.'

1.3.2. Употреба в конструкцията *отнема ми време да V* **и непродуктивна или проблематична употреба в конструкцията** *прекарвам време да V/V-йки.*

20. а. *It took John a few minutes to notice the painting.*

'На Джон му трябваха няколко минути да забележи картината.'

б. *?? John spent a few minutes noticing the painting.*

?? 'Джон прекара няколко минути в забелязване на картината.'

1.3.3. Различна интерпретация на съчетаемостта с *in*-фраза при изпълненията и достиженията. Ако *V* е изпълнение, то от *x V-ed за времето y* следва, че *x е V-ing* през този интервал. Обратното не е вярно за достиженията: ако *V* е достижение, то от *x V-ed за времето y* не следва, че *x е V-ing* през този интервал от време:

21. а. *John painted the picture in an hour. >> John has painted the picture during this time.*

'Джон нарисува картината за един час. >> Джон е рисувал картината през този час.'

б. *John noticed the painting in an hour. >> John was noticing the picture during this time.*

---

[5] Предлагаме превода 'Джон забеляза картината за няколко минути.', който на български изглежда неграматичен (отбелязано с *), но илюстрира характера на теста. При достиженията по-вероятната интерпретация на израза *in an hour* е *след един час*.

‘Джон забеляза картината *за / след един час.’ ≫ Джон забелязваше картината през този един час.’

1.3.4. За разлика от изпълненията достиженията рядко може да бъдат комплементи на глагола *finish* ‘приключвам’, ‘свършвам’ в конструкцията *приключвам, свършвам + да + V*:

22. **John finished noticing the painting.*

*‘Джон приключи да забелязва картината.’

1.3.5. За разлика както от изпълненията, така и от действията, предикатите за достижения не се съчетават с глагола *stop* освен в хабитуално значение.

23. а. (*) *John just stopped noticing the painting.*

(*)‘Джон току-що спря да забелязва картината.’

б. *In a few days John stopped noticing the painting.*

‘След няколко дни Джон спря да забелязва картината.’

1.3.6. Съчетаемост с наречието *almost* **‘почти’.**

За достиженията е характерно, че при съчетаването с *almost* не се наблюдава типичната за изпълненията двузначност, а единствената възможна интерпретация е неосъществяване на ситуацията.

24. *John almost noticed the painting.*

‘Джон почти забеляза картината.’

1.3.7. Предикатите за достижения трудно се съчетават с агентивни наречия като *внимателно*, *нарочно* и под.

1.4. Обобщени резултати от приложимостта на тестовете (Dowty 1979: 60)

Таблица 2. Приложимост на тестовете към аспектуалните класове (Dowty 1979: 60).

	Критерий	**Състояния**	**Действия**	**Изпълнения**	**Достижения**
1	Удовлетворява тестовете за нестативност	не	да	да	?
2	Хабитуална интерпретация в сегашно просто време	не	да	да	да
3	*V в продължение на един час* *Прекарвам един час да V*	ок	ок	ок	неграм.

4	*V за един час* *Отнема ми един час да V*	неграм.	неграм.	ок	ок
5	От *V в продължение на един час* следва, че V е вярно във всеки един момент от този интервал.	да	да	не	не е приложимо
6	От *x is V-ing* следва *x has V-ed.*	не е приложимо	да	не	не е приложимо
7	Комплемент на *stop* ‘спирам’	ок	ок	ок	неграм.
8	Комплемент на *finish* ‘приключвам’	неграм.	неграм.	ок	неграм.
9	Двусмисленост в съчетание с *almost* ‘почти’	не	не	да	не
10	От *x V-ed за един час* следва *x was V-ing* през този период	не е приложимо	не е приложимо	да	не
11	Съчетава се с *carefully* ‘внимателно’, *deliberately* ‘нарочно’ и др.	неграм.	ок	ок	неграм.

Както впоследствие е демонстрирано, част от тези тестове играят ролята на критерии за проверка не на аспектуалните характеристики, а на други свойства, които биха могли да взаимодействат с аспекта в определен контекст. Така например, някои от процедурите за разграничаване на стативните от нестативните глаголи всъщност са приложими към агентивните глаголи. Такъв е тестът с наречията, изразяващи интенционалност – признак, характерен за агентивните субекти (Dowty 1979: 184).

По-долу е представена класификацията на аспектуалните класове, предложена от Даути, в която са застъпени част от диагностичните тестове, изложени по-горе.

1.5. Класификация на аспектуалните класове (Dowty 1979)

Въз основа на извършения критичен анализ Даути (Dowty 1979: 180 – 186) предлага ревизирана версия на класификацията на Вендлер, в която мотивира подялбата и описва свойствата на класовете предикати със средствата на интервалната семантика и въз основа на изводите относно приложимостта на вече описаните диагностични тестове.

На първо място авторът разграничава глаголите за промяна на състоянието, която протича в рамките на *почти минимален интервал* (*достигам върха*,

спомням си нечие име, *забелязвам грешката*), от глаголите, протичащи в рамките на *по-продължителен интервал* (*строя къща*, *пиша писмо*). Същевременно отчита, че разграничението невинаги е напълно явно, тъй като ситуации, които обичайно протичат моментално, може да се разглеждат и като по-продължителни (*умирам*).

Второто разграничение е по признака, свързан с това дали промяната в състоянието може да се разглежда като поредица от две или повече следващи във времето изменения, или не. Даути нарича това свойство *finishability*, тъй като съответства на теста с глагола *finish* 'приключвам'.

Третият дистинктивен признак, по който според автора се противопоставят достиженията и изпълненията, както ги дефинира Вендлер, е *агентивността*. Даути я включва в преработената версия на класификацията, като илюстрира, че агентивни глаголи има и в двата класа.

Четвъртият признак се заключава в това, дали значението на глагола предполага, че промяната в състоянието е предизвикана от спомагателно събитие или действие (*строя къща*, *застрелвам някого*), или не (*събуждам се*). Според автора наличието или отсъствието на причинно събитие е най-отчетливата разлика между изпълненията и достиженията, където първите предполагат такова спомагателно каузиращо събитие, а вторите – не, независимо от това дали са агентивни и дали промяната в състоянието се разглежда като множество от последователни изменения (Dowty 1979: 183).

Това последно разграничение е слабо застъпено в съвременното разбиране за различията между двата класа, но е намерило отражение в класификациите, предложени от някои автори, като тук няма да се спираме на този пункт.

В преработената версия на Вендлеровата класификация Даути обединява достиженията и изпълненията в обща категория *предикати за определена промяна в състоянието* (definite change of state predicates) или още *предикати без подинтервални свойства* (non-subinterval predicates).

В рамките на състоянията се разграничават три класа: *интервални* (interval statives), например *седя*, *лежа*, *стоя*, които са истинни в рамките на времеви интервал (а не момент); *моментни стадиални* (momentary stage predicates) – например *заспал съм*, *на масата съм*; и *индивидни* (object-level statives) – *зная*, *харесвам*, *интелигентен съм* (Dowty 1979: 179 – 180). Вторият и третият клас може да бъдат истинни в определен момент и са истинни в даден интервал, ако са истинни във всеки един момент, попадащ в този интервал.

Моменталните предикати (1.а.) се противопоставят на интервалните (1.б., 2.б., 3. – 8.) по възможността вторите да се използват в продължителни времена. Друга опозиция се наблюдава по оста глаголи, свързани с определена или неопределена промяна (3. – 8.) – глаголи, които не се характеризират с промяна (1. и 2.), като синтактичният тест, на който се основава подялбата, е възмож-

Таблица 3. Класификация на аспектуалните класове на Даути (Dowty 1979: 184)

	Неагентивни	**Агентивни**
Състояния	1.а. *заспал съм*, *в градината съм* (стадиални); *обичам*, *зная* (индивидни)	2.а. *вежлив съм*, *герой съм*
	1.б. интервални стативи *седя*, *стоя*, *лежа*	2.б. интервални стативи: *седя*, *стоя*, *лежа* със субект лице
Действия	3. *търкалям се*, *шумя*, *валя*	4. *танцувам*, *смея се*, *вървя*
Единична промяна на състоянието	5. *забелязвам*, *осъзнавам*, *запалвам*	6. *убивам*, *насочвам* (нещо към някого)
Комплексна промяна на състоянието	7. *изтичам* (от х до у), *разтапям се*	8. *строя* (къща), *вървя* (от х до у)

ността за образуване на фокусираща конструкция (pseudo-cleft construction). Разграничения се прокарват и между глаголите за определена промяна (5. – 8.) и глаголите за неопределена промяна, или действия (3., 4.) – прилага се тестът *Джон върви >> Джон е вървял*; между глаголите за единична промяна (5., 6.) и за комплексна промяна (7., 8.) – използва се диагностичният тест с *finish*; както и между неагентивните (1., 3., 5., 7.) и агентивните (2., 4., 6., 8.) глаголи – прилагат се тестове като способността на предикатите да образуват императив, да са комплементи на *persuade* ‘убеждавам’, да се съчетават с наречия, означаващи планираност или целенасоченост при извършването на описваната ситуация (и съответно изискват агентивен субект) и под.

Част от принципите, експлицирани в тази класификация, залягат и в други описания. Такива са например признакът агентивност и вътрешната подялба на състоянията.

1.6. Други въпроси на аспектуалното описание, повдигнати от разработката на Даути (Dowty 1979)

В изследването са поставени и редица други въпроси, свързани с аспектуалните класове и семантичното и синтактичното поведение на предикатите, които до голяма степен предопределят и фокуса в по-късните разработки. Тук ще се спрем на някои от тях.

На първо място Даути заема доста категорична позиция, че примерите, в които предикати за изпълнение се съчетават успешно с изрази със значение за

темпорална ограниченост (*for*-фрази / *в продължение на у*), са изключения, и че модифицирането с този тип фрази е диагностичен тест за принадлежност на даден глагол към класа на действията: иначе казано, предикатите за изпълнение в съчетание с такава фраза трябва да се разглеждат като действия. Тестовете с двата типа адвербиали (*for*- и *in*-изрази) оказват голямо влияние и в по-късните разработки на много други автори и в редица случаи се приемат като безусловна диагностична процедура за принадлежност на предикатите към действията или към изпълненията според някои автори, а според други – като тест за свойството *теличност* (*telicity*[6]), като в актуалната литература се е наложило виждането, че аспектуалната принадлежност на даден предикат не може да се изравни с наличието или липсата на това свойство.

Други два въпроса, които имат отношение към настоящото изследване и които са пряко свързани с предходния, засягат а) лексикалната многозначност; и б) условията, при които изпълненията се реинтерпретират като действия.

Даути привежда лексикалната многозначност като доказателство за липсата на строго разграничение между действия и изпълнения, като изтъква, че в определен контекст всеки предикат за действие може да се реализира със значение, спадащо към другия аспектуален клас. Като най-ярък пример посочва глаголите за движение, които с локативна фраза за цел на движението или за разстояние удовлетворяват тестовете, служещи за разграничаване на изпълненията.

25. а. *John walked to the park in an hour*.

‘Джон извървя разстоянието до парка за един час.’ срв. *‘Джон вървя до парка за един час.’

б. *John walked a mile in half an hour*.

‘Джон извървя една миля за половин час.’

Въз основа на тези доводи авторът изказва идеята, че разграничението между действия и изпълнения следва да се извършва не на лексикално, а на фразово равнище, т.е. в рамките на глаголното словосъчетание, и дори на изреченско ниво – тогава, когато и характеристиките на субекта имат отношение към интерпретацията (Dowty 1979: 61 – 62). Тази идея е определяща за теорията на аспектуалната композиция (Verkuyl 1972 и последващи разработки на автора), но е възприета и извън тази конкретна парадигма.

Друг изследователски проблем, пряко свързан с представените по-горе, произтича от промяната в интерпретацията на глаголи за изпълнение (26.а., 26.в.) в глаголи за действие (26.б., 26.г.), когато прекият им обект е фраза с опо-

[6] Вж. по-долу мотивировката за използване на термина.

ра неброимо съществително (26.в.) или броимо нечленувано съществително в множествено число (26.г.). На тази промяна в тълкуването се дължи неприемливостта на изреченията в (26.б.) и (26.г) при съчетание с адвербиален израз от типа ‘in an hour’ (вж. също т. 1.2.1 по-горе).

26. а. *John ate the bag of popcorn in an hour.*
‘Джон изяде пакетчето пуканки за един час.’
б. **John ate popcorn in an hour.*
*‘Джон (из)я̀де пуканки за един час.’[7]
в. *John built that house in a month.*
‘Джон построи тази къща за един месец.’
г. **John built houses in a month.*
*‘Джон строи къщи за един месец.’

Особеностите на глаголните фрази, проявяващи се при интерпретацията на съчетанието им с комплементи с определени граматични свойства, са разгледани детайлно от Крифка (Krifka 1992 и по-късни негови разработки). Именните групи могат да бъдат квантифицирани (quantized) и кумулативни (cumulative).

---

[7] В български са възможни две четения на английското изречение в зависимост от избора на глагол, съответно *ям* или *изям*. При избор на първия глагол: **Джон я̀де пуканки за един час* (в актуална аористна интерпретация; възможна е и хабитуална интерпретация в сегашно време, която не разглеждаме тук) – неграматичността се дължи на невъзможността за съчетание на несвършен глагол с адвербиален израз от типа *за един час*. Във втория случай **Джон изяде пуканки за един час* неграматичността следва от несъвместимостта на свършения по вид глагол с неквантифициран обект. При квантифициране на комплемента изречението става граматично: *Джон изяде пакетче пуканки за един час* / *Джон изяде пуканките за един час*. Този въпрос следва да се разгледа в отделно изследване, затова само ще маркираме проблема. При анализа на примери от полски от типа *On jadł kaszę / oliwki* ‘Той яде каша / маслини’ и *On zjadł kaszę / oliwki* ‘Той изяде кашата / маслините’ Филип (Filip 2008) отбелязва, че в комбинация със свършения по вид глагол именните фрази, първата от които е неквантифицирана неброима същина (каша), а втората – неквантифицирано множество от броими същини (маслини) – се интерпретират като един обект (определена група обекти), който в своята тоталност е бил подложен на събитието (ядене). Можем да кажем, че същото важи и за български, като значението за тоталност се изразява с помощта и на определеността (членуването). Въпросът е комплексен, но може да се обобщи по следния начин: свършеният по вид глагол за изпълнение изразява реално достигане до естествения предел на ситуацията (чието наличие е предопределено от аспектуалната принадлежност на предиката), който пък се съизмерва чрез засягането в цялост на същината, изразена чрез комплемента: иначе казано, ситуацията може да се разглежда като достигнала кулминацията си единствено тогава, когато е засегнат целият обект (вж. например у Krifka 1992, 1998). Вж. също коментара към пример (7.) по-горе.

За квантифицираността е характерно, че ако X се означава от даден израз, например *пакетче пуканки*, *чаша вода*, и У е същинска част на X, У не може да се означи от същия израз (Krifka 1992: 30; Krifka 1998: 2): иначе казано, *половин пакетче пуканки* не може да се означи с израза *пакетче пуканки*. Обратно, при кумулативните именни фрази е валидно, че ако X и У се означават от даден израз, то и тяхната сума може да се означи със същия израз (*пуканки*, *вода*). Квантифицираните именни фрази обозначават същности с определени граници, кореспондиращи с броими или неброими съществителни, модифицирани от квантификатор или детерминирани с определителен (а при броимите и неопределителен) член, а кумулативните – недефинирани същности, на които в езиков план съответстват неброими съществителни или неопределена форма за множествено число на броимите. Съчетаемостта между предикатите и кумулативни или квантифицирани именни фрази произтича от мереологичното отношение между части от ситуацията и части от съответната същина. Това се демонстрира най-лесно при инкрементални глаголи, при които частите на вътрешния аргумент измерват развитието на ситуацията по посока на нейния предел. При *пиша писмо* или *ям пакетче пуканки* ситуацията достига до своята кулминация или предел при изчерпването или обхващането на обекта. При съчетаване с кумулативни обекти тези предикати получават интерпретация като действия, т. е. като глаголи без вътрешен предел: *пиша писма*, *ям пуканки* (Filip 2012; Tatevosov 2016: 107 и мн. др.).

Трактовката на тези изследователски проблеми са неизменна част от повечето разработки, включително изложените по-долу.

Един от най-изучаваните въпроси в областта на аспектологията е как точно и в каква степен аспектуалната принадлежност се предопределя от свойството теличност (*telicity*). В литературата съществуват разнопосочни интерпретации. У част от авторите разбирането за него кореспондира със значението, обичайно влагано в понятието *пределност*. Така например, в разработката на Илзе Депретер (Depraetere 1995) по дефиниция терминът *telicity* се отнася за събития, достигащи до или насочени към естествения си предел[8]. Същевременно самият Крифка (Krifka 1998) пояснява, че го използва в смисъла на понятието *boundedness*[9] така, както то е дефинирано от Депретер (Depraetere 1995), а именно – като равнозначно на *темпорална ограниченост*. Припомняме, че именно

[8] "(A)telicity has to do with whether or not a situation is described as having an inherent or intended endpoint; (un)boundedness relates to whether or not a situation is described as having reached a temporal boundary (Depraetere 1995: 2 – 3).

[9] "Also, I use "telicity" here in the sense of "boundedness" in Depraetere (1995), who reserves "telicity" for events with a natural or intended endpoint…" (Krifka 1998: 1).

опозицията ‘достигане до вътрешноприсъщия предел в рамките на времетраенето на ситуацията’: ‘темпорална ограниченост в рамките на определен интервал’ е в основата на разграничението по съчетаемост с *in*- и *for*-фрази.

Наблюдава се и допълнително наслагване на разночетения: Крифка (Krifka 1998: 15) демонстрира, че глаголната фраза *walk for an hour* е телична, твърдение, което от своя страна поставя под въпрос цялостната идея за използването на адвербиалните изрази като диагностична процедура. Тази идея намира израз и у Смит (Smith 1997) и е разглеждана и по отношение на делимитативите (времево ограничени дейности (вж. Filip, Rothstein 2005 за делимитативната представка *по*- в руски).

Основна причина за разнопосочното тълкуване на термина е смесването на две различни разбирания за лексикалния аспект – като свойство на предикатите и като свойство на фразата. Както отбелязват Брагински и Ротстийн, въпреки че е използван като основна диагностична процедура за определяне на теличността, тестът за съчетаемост с адвербиали на практика е приложим на равнището на глаголната група (Braginsky, Rothstein 2008). Неотчитането на този факт може да доведе до противоположното заключение, а именно, че теличността е свойство на предикатите. В това отношение се сблъскваме с необходимостта от преосмисляне на това какви свойства всъщност се проверяват с даден тест, а в резултат на това се налага и предефиниране на определени постановки и преоценка на надеждността на процедурите.

В пряка връзка с разглеждания въпрос отдавна е демонстрирано (вж. Хей и колектив (Hay et al. 1999), които се позовават на пример от самия Даути (Dowty 1979), че определени глаголи, така наречените *degree achievements*, могат да имат телична (27.а.) и ателична (27.б.) интерпретация, без да са налице условията, наблюдавани при варирането между изпълнения и действия:

27. а. *The soup cooled in an hour.*
‘Супата се охлади за един час.’
б. *The soup cooled for an hour.*
‘Супата се охлажда в продължение на един час.’

Първоначално смятано за парадокс, явлението се оказва много по-обхватно, като предикатите, позволяващи и двете интерпретации, и то при наличието на квантифициран обект, включват глаголи от разнообразни класове, включително такива като *paint* (‘боядисвам’ / ’боядисам’, ‘рисувам’), *wash* (‘мия’, ‘пера’), *read* (‘чета’) и т. н. За по-подробен списък вж. Kratzer (2004), както и Rothstein (2012), Kennedy (2012) и др.

28. а. *She cleaned the house for two hours*.
‘Тя чисти къщата в продължение на два часа.’

б. *She cleaned the house in two hours*.
‘Тя почисти къщата за два часа.’

Така с разширяването на обема на разглежданите данни се доизяснява заложената още у Даути (Dowty 1979) идея, че аспектуалността на предикатите не е напълно предопределена и може да варира при наличието на определени условия, като същевременно се ревизират и самите условия. Достига се и до следното разбиране: приеманото за факт наблюдение, че в плана на миналото предикатите за изпълнение с квантифициран обект се съчетават единствено с *in*- адвербиални фрази (27., 28.) и че това е доказателство за принадлежността им към съответния аспектуален клас, най-малкото трябва да претърпи корекции.

Разгледаните примери с двойствена интерпретация (27., 28.) дават основания да се прокара разлика между свойствата на предикатите и на фразите, чрез които те се реализират. Това на свой ред мотивира формулирането на аспектуалните свойства на глаголите независимо от понятието теличност и ясно обособяване на обхвата му. Подобен подход включва и самостоятелно дефиниране на класа на изпълненията въз основа на вътрешноприсъщите им свойства, като наличието на инкрементална структура и естествен предел или крайна точка, по посока на която се развива ситуацията (Braginsky, Rothstein 2008; Rothstein 2012; Paducheva 2009b), а не на косвени индикатори като адвербиалната съчетаемост.

За да се избегне объркването между различните разбирания за обхвата на термина *telicity*, като негов еквивалент по-долу ще запазим понятието *теличност*, където е възможно.

С оглед на казаното дотук, акцентът в останалата част от изложението ще бъде поставен върху новите моменти и различията при теоретичните постановки за аспектуалните класове и тълкуването на езиковите данни така, както са представени в по-късните изследвания по въпроса.

2. РАЗНОВИДОСТИ НА КЛАСИФИКАЦИИТЕ НА СИТУАЦИОННИТЕ ТИПОВЕ

2.1. Класификация на Мурелатос (Mourelatos 1978)

А. Мурелатос (Mourelatos 1978) представя „класификация чрез бинарни разграничения“, основана на класификациите на глаголните типове на Кени (Kenny 1965) и Вендлер (Vendler 1967). Класификацията разделя събитията (events) на: 1) т. нар. тематично неутрални процеси на развитие (developments), които водят до определен резултат и които съответстват на *accomplishments* в класификацията на Вендлер; 2) тематично неутрални моментни прояви

(punctual occurrences) – кратки, мигновени действия като започвания, прекъсвания или кулминационни точки, които съответстват на *achievements* при Вендлер. Състоянията (states) според Мурелатос не се нуждаят от ново название, тъй като те са добре позната категория, докато категорията процес (process) може да бъде използвана като тематично неутрално название за действията (activities) (Mourelatos 1978: 423). Проявленията (occurrences) могат да бъдат разглеждани като тематично неутрален аналог на дейностите (actions), а ситуациите (situations) се явяват обобщаваща категория, която обхваща както проявленията (occurrences), така и състоянията (states) (Mourelatos 1978: 423).

Таблица 4. Йерархия на ситуациите: вложени бинарни противопоставяния в обобщена трихотомия (Mourelatos 1978: 423)

<table>
<tr><td colspan="4">ситуации, situations</td></tr>
<tr><td>състояния, states</td><td colspan="3">проявления, occurrences (actions)</td></tr>
<tr><td rowspan="2"></td><td>процеси, processes (activities)</td><td colspan="2">събития, events (performances)</td></tr>
<tr><td></td><td>процеси на развитие, developments (accomplishments)</td><td>моментни прояви, punctual occurrences (achievements)</td></tr>
</table>

Приносът на Мурелатос се състои в това, че: а) обединява класификациите на ситуативните типове на Вендлер и Кени; б) предлага класификация, приложима както за агентивните, така и за неагентивните падежи; в) предлага термини за ситуативните типове, съответстващи на изреченията (Verkuyl 1989: 46).

Сравнение между параметрите на Вендлеровата класификация и тази, която Мурелатос доразвива, е представено в Таблица 5.

Таблица 5. Съпоставка между класификациите на Вендлер и Мурелатос (Verkuyl 1989: 52, 62).

Вендлер	**процесуалност**	**определеност**	**моментност**	**Мурелатос**	**проявление**	**броимост**	**пунктуалност**
състояния	–	–	–	състояния	–	Ø	Ø
действия	+	–	–	процеси	+	–	Ø

изпълнения	+	+	–	процеси на развитие	+	+	–
достижения	–	+	+	моментни прояви	+	+	+

Състоянията (state) са непроцесуални и не се характеризират с моментност, както и действията / процесите (activity / process) в Таблица 4 и Таблица 5 са маркирани с „+“ за процесуалност, но не са определени (definite / count). Изпълнения / процеси на развитие (accomplishment / development) имат характеристиките на процесуалност и определеност. Основната разлика е при моментни прояви (punctual occurrence / achievement), които при Вендлер не са процесуални, докато Мурелатос разглежда моментните прояви с наличие на проявление или процес. Мурелатос обаче добавя нова стойност – „Ø“, която показва липсата на измеримост или приложимост на категорията в съответния контекст (например, състоянията не могат да се броят или да бъдат моментни).

2.2. Класификация на Бах (Bach 1981)

Бах (Bach 1981) изследва паралелите между глаголните и именните фрази от гледна точка на тяхната „частна“ структура, като се фокусира върху начина, по който една единица се отнася към своите части, опирайки се на мереологията. Според Бах предикатът, който изразява продължаващ процес (описва нещо, което се е случило в течение на времето, но не е завършено (изразено) в самото изречение), съответства на предикат, изразяващ конкретно събитие, което може да има начало и край. Тази връзка е аналогична на връзката между броими и неброими съществителни имена, където разликата е в това дали дадено съществително може, или не може да се раздели (преброи) на отделни части (Bach 1981: 63 – 81).

Бах разграничава два вида предикати: за състояние и за несъстояние. Първите разделя на **динамични** и **статични** – въз основа на това дали образуват продължителна форма, или не. Динамичните предикати за състояние могат свободно да се употребяват в продължителна форма, напр. *She is living in Paris* (*Тя живее в Париж*). Бах предполага, че продължителните глаголни фрази обозначават свойството на индивида да има проявление (или реализация), на което съответства предикатът. Продължителна форма на глагола описва част от времето, в което индивидът е в състояние на действие, което може да бъде разглеждано като временно проявление на физическо състояние (например *бягам* и самото бягане като процес) (Bach 1981: 63 – 81).

Бах допълнително категоризира несъстоянията на **процеси** (напр. *ходя, бутам (количка)*) и **събития**, като *събитията* се разделят на **продължаващи във**

времето (protracted), например *строя къща*, и **моментални** (momentaneous). *Моменталните събития* са или **кулминации** (culminations) (напр. *умирам, стигам до върха*), или **случвания** (happenings) (напр. *разпознавам, светвам веднъж*) (Bach 1981: 63 – 81).

Таблица 6. Вариантна класификация на Бах (Rothstein 2004: 13).

<table>
<tr><td colspan="2">състояния</td><td colspan="4">несъстояния</td></tr>
<tr><td rowspan="3">динамични</td><td rowspan="3">статични</td><td rowspan="3">процеси</td><td colspan="3">събития</td></tr>
<tr><td rowspan="2">продължаващи във времето</td><td colspan="2">моментални</td></tr>
<tr><td>случвания</td><td>кулминации</td></tr>
</table>

Състоянията (states) съответстват на Вендлеровите състояния, процесите (processes) съответстват на действия (activities), продължителните събития (protracted events) – на изпълненията (accomplishments), *моментните събития* (momentaneous events) – на достиженията (achievements), разделени на такива, които „се случват“ (happenings), като например *забелязвам, разпознавам*, и такива, които могат да се разглеждат като кулминация на действие или процес (culmination), като например *достигам върха* или *умирам* (Rothstein 2004: 13).

2.3. Класификация на Монс и Стийдман (Moens, Steedman 1988)

Монс и Стийдман (Moens, Steedman 1988) разглеждат аспектуалните класове от гледна точка на организацията на дискурса като релация, приписвана от говорещия на събитието, изразено чрез конкретното изказване, по отношение на други събития в дискурса. Тези отношения отразяват факта, че отделните събития обикновено се включват в последователности с други и помежду им съществуват определени *зависимости* (contingencies). От тази гледна точка авторите определят следните пет аспектуални типа.

Кулминацията (culmination) е събитие, което говорещият възприема като пунктуално и моментално (punctual and instantaneous), съпроводено от преминаване в ново състояние. Това ново състояние е следствие от събитието и може да се определи като *произтичащо* от него или *събитие следствие* (consequent state). Тук авторите имат предвид не всички състояния, които обективно възникват като следствие от дадена ситуация, а само онези, които според говорещия са пряко свързани със събитията, които са обект на акта на комуникация, като ги предизвикват или позволяват възникването им. Пример за кулминация е следното изречение:

30. *Harry reached the top.*

‘Хари достигна върха.’

Връзката между събитието и възникването на резултат може да се експлицира чрез използването на перфект:

31. *Harry has reached the top.*

‘Хари е достигнал върха.’

Точковите предикати (point expressions) са събития, които са не непременно моментални, но се осмислят като нечленимо цяло. За разлика от кулминациите обаче те не се разглеждат като събития, които водят до промяна, т. е. следствията от тях (ако има такива) не са в полето на дискурса. Именно по тази причина трудно се комбинират с перфект:

32. **Harry has hiccupped*.

‘Хари е хлъцнал.’

Третият аспектуален тип са *процесите* (processes). Те описват събития, които имат продължителност във времето, но не се характеризират с край или кулминация (съчетават се с адвербиали с *for*, но не и с адвербиали с *in*).

33. *Harry climbed.*

‘Хари се изкачи.’

Кулминиращите процеси (culminated processes) описват ситуации, които се развиват в хода на времето и за разлика от процесите се характеризират с кулминация, при която възниква промяна в състоянието. Съответно те се съчетават с *in*-фрази, но не и с *for*-фрази).

34. *Harry climbed to the top.*

‘Хари се изкачи до върха / изкачи върха.’

Четирите аспектуални типа описват *събития* (events), т. е. ситуации с определено начало и край и в целостта си се противопоставят на *състоянията*, които се характеризират с времева неограниченост.

35. *Harry is at the top*.

‘Хари се намира на върха.’

В предложената класификация лесно може да се видят съответствията с Вендлеровите типове: кулминациите съответстват на традиционните достижения, процесите – на действията, кулминиращите процеси – на изпълненията, състоянията – на състоянията. В добавка към това чрез точковите предикати в цялостната схема се интегрират и семелфактивите. Основните различителни признаци са пунктуалността / времевата продължителност и наличието на състояние, което възниква като резултат или следствие от ситуацията.

Таблица 7. Класификация на Монс и Стийдман (Moens, Steedman 1988: 17)

състояния	събития			
	продължителни (extended)		атомарни (atomic)	
	–последващо състояние (–consequent state)	• последващо състояние (+consequent state)	–последващо състояние (–consequent state)	• последващо състояние (+consequent state)
обичам, зная, приличам, разбирам	процеси: *вървя*, *пълзя*, *плувам*	кулминиращи процеси: *строя къща*, *ям сандвич*	точкови предикати: *хлъцна*, *почукам*, *намигам*	кулминации: *разпознавам*, *забелязвам*, *спечелвам* (състезание)

Друга особеност, която следва да се изтъкне, е, че авторите не разглеждат процесите като напълно неограничени във времето, както се приема в повечето класификации, тъй като изтъкват, че четирите аспектуални типа събития се разграничават от класа на „неограничено продължаващите във времето състояния“[10].

Представяме гледището на Монс и Стийдман както поради по-различното гледище към аспектуалността, което предлагат, така и поради факта, че обвързват тази категория с времето, аспекта и съчетаемостта с адвербиални изрази и промените в аспектуалния тип, които произтичат от това. По-конкретно, авторите изтъкват, че наред с обичайната интерпретация на аспектуалните типове, които са лексикално специфицирани, в контекста на употреба с помощта на определен набор от езикови средства като време, аспект, темпорални / аспектуални адвербиали, същностите от един аспектуален тип могат да се трансформират в друг, като между двата съществува отношение на зависимост (contingently related). Трансформацията се извършва чрез процеса на *налагане* на интерпретация (coercion). Без да навлизаме в детайли, тъй като това не е обект на настоящата работа, само ще илюстрираме гледната точка на авторите. Така например, спомагателният глагол, функциониращ като прогресивен оператор, изисква като аргумент процес, на който приписва значението процесуалност (predicates it as ongoing). Прогресивният оператор може да се комбинира и с пунктуални събития (по-конкретно с точковите предикати), като в такъв случай точковият предикат се реинтерпретира като процес чрез повторението на

[10] We distinguish these “hard-edged” categories from a class of indefinitely extending states of affairs, which, equally commonsensically, we call states (Moens, Steedman 1988: 17).

атомарното събитие, което изразява. Операторът за перфект пък изисква като аргумент кулминация, като за референтния темпорален отрязък приписва на предиката значението, че произтичащото от събитието състояние е налице. (Поради централната роля на следствието перфектът не е добре съвместим с точковите предикати).

За трансформацията на точков предикат в процесуално събитие налагането на интерпретация може да се илюстрира по следния начин. Най-напред точковият предикат се реинтерпретира като процес чрез реитерацията на атомарното събитие, което изразява; след което операторът за прогресивност може да го присъедини като свой аргумент и да му припише стойност *процесуалност*:

(point (Sandra hiccup)) > (process (iteration (point (Sandra hiccup)))) > (progressive (process (iteration (point (Sandra hiccup))))).

2.4. Класификация на Брой (Breu 1994)

Валтер Брой (Breu 1994) предлага универсална теория за аспекта, която интегрира различните видове състояния на нещата (state of affairs),[11] като взема предвид специфичното значение, получено в резултат от взаимодействието на значението на видовата грамема и лексикалните значения на глаголите. В основата на неговата класификация на глаголните типове стои скала за времева динамика, основана на признаците тоталност и граничност. Брой обосновава обобщенията си въз основа на наблюденията си върху аспектните системи на английски, новогръцки, на славянските и на някои от романските езици.

Според автора обединяването на повече от една аспектна грамема в една глаголна форма се решава чрез йерархизация, която може да бъде изведена от конкретното значение на взаимодействие. Грамемата за свършен вид представя състояние на нещата, изразено от глагола като неделимо единно цяло в неговата съвкупност, тоталност [+totality], докато несвършената грамема е немаркирана по отношение на този признак – тя може да изразява или непълна реализация, или нерелевантност на тоталността [–totality] в разглежданото изказване.

Представата за границите на дадено състояние на нещата – неговото начало или край изразяват познанията на говорещия за света и са отразени в лексикалната семантика на съответните глаголи. В резултат на това глаголните

[11] Обяснението на различните типове предикации в езиковедската литература включва различни термини, които обозначават обекти в света, и предикати, които обозначават свойства на тези обекти или отношения между тях. Термините „състояние на нещата“ (SoAs) и „ситуация от действителността“ частично или напълно се пресичат в отделните изследвания. Типологията на състоянията на нещата (SoAs) е близка до назоваваното с термините „аспект“ и „начин на действие“ (Aktionsart).

значения се характеризират с помощта на признака **граничност**, изразен чрез границите (boundaries) на дадено състояние на нещата – B_1 и B_2 върху времева ос, насочена отляво надясно. B_1 маркира началото, а B_2 маркира края на състоянието на нещата. И класифицира значенията на глаголите в семантични класове въз основа на наличие или липса на представа за тези граници. Колкото по-ясно са определени границите на дадено състояние на нещата, толкова по-висока е неговата степен на времева динамика в състава на текста. Предложена е скаларна форма за предаване на степента на динамика на отделните класове.

а) **тотално статични глаголи** (totally static), напр. *съдържам*, *тежа*, чиито значения се характеризират с липса на представа за начална и крайна граница [+totality, –boundaries]. Тези състояния на нещата са неотменно свързани с техните субекти. Тяхната степен на времева динамика е 0.

б) **инцептивно статични глаголи** (inceptively static), напр. *зная*, *разбирам*, чиито значения се характеризират с наличие на представа за вероятна начална граница [boundaries = $\sim+B_1$, $-B_2$] и липса на крайна граница. Тяхната степен на времева динамика е 1. Интерпретацията на Брой е, че преди човек да узнае нещо, трябва да го опознае и разбере. Тези знания, веднъж придобити, остават потенциално неограничени по продължителност.

в) **глаголи за действия** (activities), напр. *работя*, *чета*, чиито значения се характеризират с наличие на представа за начална граница и за вероятна крайна граница [boundaries = $+B_1$, $\sim+B_2$]. Невъзможно е някой да чете или работи неограничен период от време. Така освен граница B_1 има и граница B_2 под формата на вероятност за край на процеса, която се поражда просто от външната невъзможност за безгранична продължителност на действието. Тяхната степен на времева динамика е 2.

г) **градуално терминативни (пределни) глаголи** (gradually terminative) напр. *напиша*, *удавя*, чиито значения се характеризират с наличие на представа за начална граница и за крайна граница [boundaries = $+B_1$, $+B_2$]. Тук обаче B_2 се дължи повече на изчерпването на присъщо „количество“, отколкото на времевата вероятност за прекратяване на действието. При тези глаголи се постига краен резултат, напр. съществуването на писмо или съответно смъртта на субекта. Този краен резултат се обозначава предварително чрез постепенен, „предзаключителен етап“. Тяхната степен на времева динамика е 3.

д) **тотално терминативни глаголи** (totally terminative), напр. *намери*, *взриви*, *достигна*, чиито значения се характеризират с наличие на представа за начална граница и за крайна граница [+totality, boundaries = $+B_1$, $+B_2$]. Техният край е неизменно определен още щом състоянието на нещата е започнало без никаква възможност то да бъде прекъснато. Тяхната степен на времева динамика е 4.

Таблица 8. Класификация на Брой (Breu 1994: 25)

<table>
<tr><td colspan="2" rowspan="2">състояния</td><td colspan="4">несъстояния</td></tr>
<tr><td rowspan="2">действия (activities)</td><td>*изпълнения* / *осъществявания* (accomplishments)</td><td>*достижения* (achievements)</td><td>Вендлер</td></tr>
<tr><td>тотално статични</td><td>инсептивно статични</td><td>градуално терминативни (пределни)</td><td>тотално терминативни</td><td>Брой</td></tr>
</table>

2.5. Класификация на Смит (Smith 1997)

В изследването си върху аспекта Карлота Смит приема основното деление, изложено у Вендлер, като наред с четирите класа разглежда и пети – този на семелфактивите. Друга особеност е, че освен така наречените от нея *ситуационни типове* (situation types), авторката разглежда и производни типове, които се реализират чрез трансформацията на основен тип в определен контекст и при определени условия.

По-конкретно Смит разглежда действията като процеси, характеризиращи се с темпоралните свойства *динамичност* (изградени са от последователни стадии), *непределност* и *продължителност*, както и с мереологичното свойство *кумулативност*, което се изразява в това, че развитието на събитието във времето протича хомогенно и всяка част от процеса има същата природа като цялото (Vendler 1967: 133). Особен акцент в интерпретацията на авторката е мнението ѝ, че действията не са напълно хомогенни, тъй като началната и крайната им точка са свързани с промяна на състоянието на субекта от положение на покой (в началото) и в положение на покой (след прекратяването на действието) (Smith 1997: 23).

Друга важна особеност е свързана с разбирането на авторката, че в някои случаи, например в съчетание с определени адвербиални изрази за време (*от 2 до 3*, *в продължение на час*) действията могат да имат ясно обозначени, независими граници. Наличието на такава експлицитна граница трансформира глаголната конфигурация и придава на изречението телична интерпретация. Според авторката в този случай се наблюдава промяна на ситуационния тип: ограничените по такъв начин действия имат конкретна крайна точка и граматичните експликатори, характерни за теличността, се разглеждат като *производни изпълнения* (derived accomplishments – Smith 1997: 27). Тази теза всъщност влиза в противоречие с общоприетото схващане, тъй като най-често се смята,

че адвербиалните изрази с *for-* са показател именно за ателичност. Тук следва да напомним, че същото мнение се застъпва и от Крифка (Krifka 1998).

В съответствие с общоприетата гледна точка Смит разглежда изпълненията като динамични, протичащи продължително във времето ситуации с естествено заложен вътрешен предел[12] (Smith 1997: 26 – 27). Темпоралната им структура е съставена от процесуална част – поредица от последователни етапи, в хода на които процесът се развива по посока на достигане на естествената си крайна точка или кулминация и краен резултат, който представлява промяна в състоянието, обозначаваща завършването на процеса, след чието достигане той не може да продължи. Авторката изтъква, че процесуалният компонент на изпълненията е винаги налице, като между него и крайния резултат съществува отношение на *неотделимост* (*non-detachability* – Dowty 1977), което се изразява в това, че ако крайната точка на изпълнението е достигната, то процесът непременно се е състоял.

Семелфактивите, които авторката включва като отделен клас, са дефинирани като едностадийни събития, при които не се наблюдава възникване на резултат (Smith 1997: 29 – 30). Те са вътрешно ограничени и се възприемат като моментални: *кихна*, *трепна*, *чукна* и т. н. Отбелязва се, че освен като едноактни събития семелфактивите често се наблюдават и в поредици от единични повторения, които притежават свойствата на дейности и се разглеждат като производен ситуационен тип, неречен *многоактни действия* (multiple-event activities).

Достиженията са моментални събития, при които възниква промяна в състоянието (Smith 1997: 30 – 31). Възможно е описваните ситуации да са свързани с наличието на предварителни или резултиращи етапи, но те не са част от значението на предикатите. Иначе казано, *достиженията* може да са асоциирани с предшестващ процес, но не са неотделими от него (както е при изпълненията), а напротив.

Състоянията са устойчиви ситуации, които важат за определен момент или времеви интервал (Smith 1997: 32 – 34). Важно уточнение относно тълкуването на „момент или интервал“, което авторката прави, е, че се има предвид, че този тип ситуации се характеризират с продължителност независимо от това, че тя може да бъде и много кратка (например: *Температурата беше 20 градуса и бързо се покачваше*). Характерното за тях е не абсолютната продължителност, а че е налице минимален вътрешно недиференциран период, в рамките на който ситуацията остава неизменена – за разлика от действията, които са изградени от последователни етапи или стадии.

[12] “Accomplishments are finite, intrinsically bounded. They have the temporal features [Dynamic], [Telic], [Durative].” (Smith 1997: 26)

Класификацията е представена в обобщен вид в таблица 9.

Таблица 9. Класификация на Смит (Smith 1997: 44 – 48)

състояния	**действия**	**изпълнения**	**достижения**	**семелфактиви**
статични продължителни	динамични непределни продължителни	динамични пределни продължителни	динамични пределни моментални	динамични непределни моментални

Един от най-важните приноси на Смит е, че полага аспектуалните класификации в полето на типологията, като извършва анализ за няколко различни езика. Не по-малко важно е това, че авторката обвързва лексикалния (situation aspect) и граматичния аспект (viewpoint aspect, ракурс по Paducheva 2009b). Лексикалният аспект се отнася до вътрешната темпорална структура на ситуациите (Smith 1997: 1), докато така нареченият външен аспект съответства на граматичния вид, какъвто е познат и в славянските езици. Ситуационният аспект е част от семантичната спецификация на глагола и се изразява чрез „глаголно-аргументната констелация“, докато граматичният представя ситуацията от определена перспектива, като дава пълен (в ретроспектива) или частичен (в синхрон) поглед към нея (Smith 1997: 1 – 5; Paducheva 2009b). Синхронният ракурс се изразява чрез имперфективни, а ретроспективния – чрез перфективни глаголи.

2.6. Класификация на Симон Дик (Dik 1997)

Симон Дик, подобно на Брой (вж. 2.4.), възприема предикативността като израз на вероятна реализация в хипотетичен свят – „състояние на нещата“ (State of Affairs) (Dik 1997: 105 – 115). Той основава своята класификация на типовете състояние на нещата на съчетанието от семантичните и синтактичните свойства на елементите в предикацията. Дик различава следните типове състояние на нещата: опитности, действия, процеси, състояния:

36. а. *John saw a bird*.
‘Джон видя една птица.’ (опитност)
б. *He shot at it*.
‘Той стреля по нея.’ (действие)
в. *The bird fell down*.
‘Птицата падна.’(процес)
г. *It was dead*.
‘Беше мъртва.’ (състояние)

Типовете състояния на нещата се различават въз основа на няколко семантични параметъра, определящи начина, по който те се интерпретират и изразяват:

2.6.1. Динамичност (Dynamic) [±динамичност]. Ситуациите, които се характеризират с липсата на семантичния параметър динамичност, представят състояния или събития без вътрешна промяна, при които обектите остават непроменени във всеки времеви момент (37.а.) и (37.б.). Ситуациите, които се характеризират с наличието на параметъра динамичност, представят събития или действия, които включват някаква промяна или вътрешна динамика (37.в.), (37.г.).

37. а. *The substance was red.* [–динамичност]
‘Веществото беше червено.’
б. *John was sitting in his father's chair.* [–динамичност]
‘Джон седеше на стола на баща си.’
в. *The substance reddened.* [+динамичност]
‘Веществото почервеня.’
г. *John opened the door.* [+динамичност]
‘Джон отвори вратата.’

2.6.2. Теличност (Telic) [±теличност]. Ситуациите, които се характеризират с наличието на семантичния параметър теличност, имат естествена крайна точка (38.б.), а при тези, които се характеризират с липсата му – липсва ясно определен край или цел (38.а.) и (38.в.).

38. а. *John was painting*. [–теличност]
‘Джон рисуваше.’
б. *John was painting a portrait*. [+теличност]
‘Джон рисуваше портрет.’
в. *John was painting portraits*. [–теличност]
‘Джон рисуваше портрети.’

В (38.в.) множественото число предполага повтарящо се или неопределено действие без конкретен завършек.

2.6.3. Моментност (Momentaneous) [±моментност]. Ситуациите, които се характеризират с наличието на семантичния параметър моментност, се възприемат като моментално протичащи, а тези, които се характеризират с липсата на моментност, се възприемат като продължаващи във времето .

Схемата, представена на Фигура 1., показва, че нединамичните ситуации не са маркирани с параметъра [+теличност], а динамичните събития, характеризирани с параметъра [–теличност], не могат да притежават параметъра [+моментност]. Това сечение на признаците може да се обобщи чрез следните формални изводи: [± теличност] → [+ динамичност] – липсата или наличието на параметъ-

Фигура 1. Взаимовръзка между параметрите динамичност, теличност и моментност в типологията на предикатите на Дик (Dik 1997: 112).

ра теличност са обвързани с признака динамичност, а теличността е обвързана с липсата или наличието на моментност [± моментност] → [+ теличност].

2.6.4. Контрол (Control) [±контрол]. Ситуациите, които се характеризират с наличието на семантичния параметър контрол, са свързани с наличието на агент, който може да контролира настъпването на състояние на нещата (39.а.) и (39.б.), а тези, които се характеризират с отсъствието на контрол, се свързват с неагентивни процеси (39.в.) и (39.г.)

39. а. *John opened the door.* [+контрол]
‘Джон отвори вратата.’
б. *John was sitting in the garden.* [+контрол]
‘Джон седеше в градината.’
в. *The substance was red.* [–контрол]
‘Веществото беше червено.’
г. *The tree fell down.* [–контрол]
‘Дървото падна.’

2.6.5. Опит (Experience) [±опитност]. С параметъра опитност се характеризират състояния на нещата, които не могат да се формират по друг начин освен чрез сетивните или умствените способности на живо същество (40.а.). Останалите ситуации, несвързани с възприятия, чувства, желания, мисли или друг тип преживявания се характеризират с липсата на параметъра (40.б.).

40. а. *John did not believe the story.* [+опитност]
‘Джон не повярва на историята.’
б. *John did not sleep on the ground* [–опитност]
‘Джон не спа на земята.’

Таблица 10. Типология на състоянията на нещата според възможните комбинации на параметрите *динамичност*, *теличност* и *контрол* (Dik 1997: 115).

Типове състояния на нещата	**динамичност**	**контрол**	**теличност**	**примери**
Ситуация	–			
Състояние	–	–		*John's money is in an old sock* 'Парите на Джон са в стар чорап.'
Позиция	–	+		*John kept his money in an old sock* 'Джон пази парите си в стар чорап.'
Събитие	+			
Процес	+	–		
Динамичност	+	–	–	*The clock was ticking.* 'Часовникът тиктакаше.'
Промяна	+	–	+	*The apple fell from the tree.* 'Ябълката падна от дървото.'
Дейност	+	+		
Действие	+	+	–	*John was reading a book.* 'Джон четеше книга.'
Изпълнение	+	+	+	*John ran the marathon in three hours.* 'Джон бяга три часа на маратона.'

Типологията на Дик се припокрива с категориите, предложени от Вендлер. Подобно на последователите на Вендлер авторът извежда параметъра моментност и го обвързва с параметъра теличност, като добавя към представата за темпорална линейност представата за темпорална фазовост.

Сечението на параметрите динамичност, контрол и теличност, представено на Таблица 10, води до допълнително подразделение на типовете състояние на нещата. Ситуациите са състояния и позиции; събитията са динамични процеси и променливи процеси, действия и изпълнения. На всеки тип съответстват конкретен тип аргументни позиции. Агент е субектът, който контролира дадено действие (при предикати за дейност или изпълнение); Позициониращ е субектът, който контролира предикат за позиция; Сила е неконтролиращ субект, който инициира процес (при предикати за динамика или промяна); В процес е субектът, който преминава през процес и субектът, който е в дадено състояние е Нулев.

Също като Брой Дик разглежда ситуацията на нещата като интерпретация или репрезентация на реалността. Затова нейното конституиране се определя от начина, по който казаното се оформя в предикатната рамка.

2.7. Класификация на Рамчанд (Ramchand 2006)

В своята теория Рамчанд (Ramchand 2006) предлага интересен поглед към вътрешната темпорална организация на предикатите и се стреми да представи начините, по които синтактичната им структура се проектира от събитийната. Авторката постулира три ключови компонента на събитийната структура: initP (инициация), procP (процес) и resP (резултат). Компонентът initP представлява външната причинно-следствена проекция, която въвежда външния аргумент, подобно на външния аргумент, който въвежда (v) в съвременната литература. ProcP е централната проекция, която изразява динамичния процес и е основата на всяка динамична предикация, присъстваща във всеки динамичен глагол. ResP е най-ниската проекция и представлява резултатното състояние.

Авторката отбелязва, че тези проекции не съвпадат с традиционните категориални етикети като V, тъй като по същество представляват разчленяване на това, което обикновено се възприема като глагол. Според нея проекциите initP и resP не са задължителни при употребата на динамичните предикати, тъй като някои събития може да съществуват и без тези компоненти / етикети.

В теорията на Рамчанд ProcP е в основата на динамичния предикат, тъй като изразява промяна през времето и е налице независимо дали става въпрос за процес с множество преходи или за минимален преход, както е при глаголите за достижения. InitP съществува, когато глаголът изразява причинно-следствено състояние, което може да отведе към процеса, докато resP присъства само когато има изрично проявено резултатно състояние. Резултатът може да бъде модифициран извън първоначалната синтактична фаза, например с предложни фрази, което може да доведе до предикация, която е непределна, но това от своя страна няма да премахне resP от синтактичната репрезентация. (Ramchand 2006: 32 – 33)

В съпоставка с класовете на Вендлер глаголите за действие съответстват на глаголи с етикети [init, proc] или [proc]; глаголите за изпълнение са маркирани като [init, proc] с инкрементални допълнения към темата; глаголите за достижения са предикати от типа [init, proc, res] или [proc, res]; семелфактивите могат да се разглеждат като [proc] или [proc, res] (Ramchand 2006: 188).

Татевосов (Tatevosov 2015) отбелязва, че класовете действия в разработката на Рамчанд възникват като следствие от синтактичната конфигурация, която даден глагол проектира в лексикалния синтаксис подобно на проекцията при Хале, Кайзер (Hale, Keyser 1993). В такъв случай единствената информация,

която се приписва на даден глагол, според него, е кои са върховете на глаголната група. Такива върхове може да спадат към общо три категории – каузативен v, оглавяващ групата vP; процесуален V, оглавяващ групата VP; резултативен R, оглавяващ групата RP (Tatevosov 2015: 12).

Трябва да се има предвид, че събитийните структури се създават в синтаксиса и се състоят от поне една и най-много три синтактични проекции initP, procP и resP (в по-традиционния запис, възприет в ранните версии на теорията, това са: vP, VP, RP). Компонентите на събитийната структура, нейните подсъбития, са свързани с върховете init (v), proc (V) и res (R), а участниците в тези подсъбития, аргументите на събитийната структура, са поставени в съответните спецификатори (Tatevosov 2015: 191 – 192). Вж. Фигура 2.

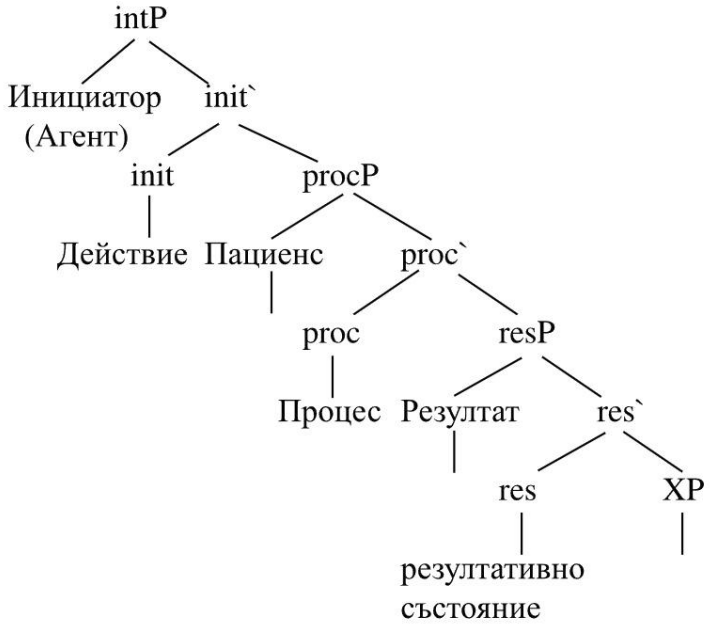

Фигура 2. Компоненти на събитийната структура
(цит. по Tatevosov 2015: 192; оригинала вж. в Ramchand 2006: 32)

– initP въвежда причината за събитието и външния аргумент („субект“ на причината = Инициатор (Initiator))

– procP описва естеството на промяната или процеса и въвежда обекта, подложен на промяна или процес („субект“ на процеса = Пациенс (Undergoer))

– resP посочва „телос“ или „резултативно състояние“, възникващо вследствие от събитието, и въвежда обекта, който получава резултативно състояние („субект“ на резултата = Резултат (Resultee)) (Ramchand 2006: 32 – 33)

Едно от преимуществата на теорията е, че предлага формализъм за представяне на събитийната структура, от която синтактичната структура може да се изведе директно с помощта на малък брой примитиви. Аспектуалните свойства на предикатите следват от събитийната структура.

2.8. Класификация на Веркьойл (Verkuyl 1993, 2005)

Хенк Веркьойл (Verkuyl 1972; 1993; 2005) въвежда идеята за аспектуалната композиция и разглежда аспектуалността на основата на обединяването на значенията на глагола и неговите аргументи в по-големи единици, като прави разграничение между вътрешна и външна аспектуалност. Изхождайки от предикатно-аргументната съчетаемост, в своите разработки авторът поставя под въпрос аспектуалните класове, които според него „водят по-скоро към онтологични въпроси вместо към лингвистичен анализ“ (Verkuyl 2005: 202 – 203). Аспектуалните свойства може да се изведат единствено от това дали даден предикат е динамичен или стативен и дали вътрешният аргумент означава определено количество и следователно онтологичните свойства на предикатите играят минимална роля при определянето на аспектуалните свойства на фразите (и изреченията), на които са опори.

Веркьойл разглежда вида като категория, която се изразява не само от глаголната лексема, а от цялото изречение. Според автора семантиката на глаголите специфицира връзката със семантиката на вътрешния аргумент NPint така, че заедно да формират сложен семантичен обект VP [±TVP]. VP се комбинира с външния аргумент NPext, образувайки атемпорален обект S, който добива аспектуална информация [±TS] от по-долните семантични нива. Това разбиране включва две различни нива на структура на фразата – вътрешно и външно.

Веркьойл изтъква, че квантифицираността или неквантифицираността на именния аргумент са определящи за изразяването на перфективност или имперфективност. Според него аспектуалните класове са три – състояния, процеси и събития. Тази тричленна класификация е продължение на работата на Комри (Comrie 1976), Мурелатос (Mourelatos 1978) и Бах (Bach 1981) и е резултат от начина на кодиране на семантичните аспектуални признаци [±ADD TO] и [±SQA] при представяне на аспектуалността на дадена ситуация. С признака [+ADD TO] се изразява признакът *нестатичност* на глагола – динамичен прогрес, промяна. С признака [+SQA] се характеризира вътрешният именен аргумент (NP) на глагола, който означава определен брой или неброимо множество същини, маса (41.а.), а липсата на признака [-SQA] означава наличие на неквантифицирано NP (41.б.) (Verkuyl 2005: 202 – 203).

41. а. *She played a sonata / three sonatas/ some sonatas.*
‘Тя изсвири соната / три сонати / няколко сонати.’

б. *She played music, sonatas.*
‘Тя свиреше сонати / изпълняваше музика.’

Фигура 3. показва зависимостта на различните типове предикати от аспектуалните признаци и начините, по които комбинациите от аспектуални признаци водят до определена аспектуална интерпретация в контекста на именните и глаголните фрази (Verkuyl 2005: 202 – 203).

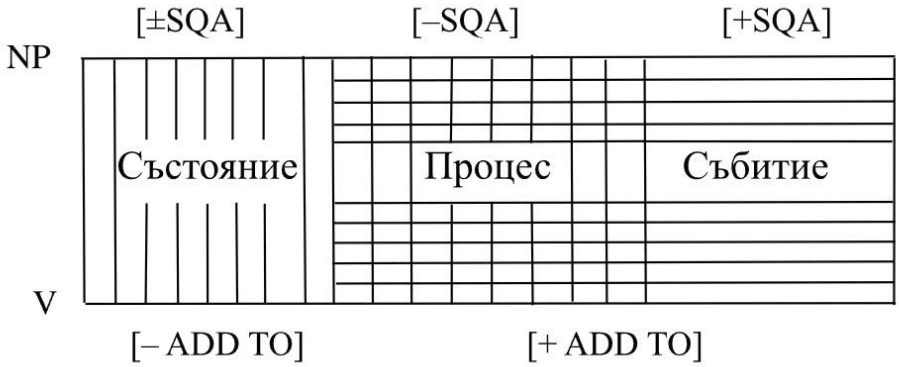

Фигура 3. Пресичането между класовете на състояния, процеси и (терминиращи) събития е конструирано чрез композиране на глаголната семантиката със семантиката на глаголните аргументи (Verkuyl 2005: 205).

В основата на концепцията за аспектуалната композираност стои разбирането, че резултатът от комбинирането на нестатичен глагол от типа [+ADD TO] с един или повече аргументи от типа [+SQA] -NP е терминативен вътрешен аспект. В останалите случаи, независимо дали са явни, или имплицитни, именните фрази, в които липсва изразено специфично количество на атрибута, водят до дуративност. По този начин се разграничават три вида аспектуални ситуации: при първия вид [-ADD TO] изразява „липса на движение“, докато при при втория и третия вид [+ADD TO] означава „движение“. Тези три типа ситуации са илюстрирани чрез обобщение на композирането на аспектуалните признаци.

2.8.1. Състояние – резултат от комбинирането на признака [-ADD TO] – нединамичен глагол и признака [+SQA] – количествено определен аргумент; ситуацията се характеризира с продължителност (дуративност).

42. а. *John is ill.*
‘Джон е болен.’
б. *Judith wants to eat a sandwich.*
‘Джудит иска да изяде един сандвич.’

2.8.2. Процес – резултат от комбинирането на признака [+ADD TO] – глагол, изразяващ динамичност, и признака [-SQA] – неопределен количествено аргумент; ситуацията се характеризира с продължителност (дуративност). В този случай се наблюдава размиване на семантиката на различните ролеви позиции, което се изразява с неопределеност на именните фрази, изразяващи ролите Тема, Източник или Цел. Размиване на Темата се наблюдава в (43.); размиване на Източника в (44.); размиване на Целта в (45.).

43. *Den Uyl gave badges to a congress-goer.*
'Ден Уйл даде значки на участник в конгреса.'
44. Nobody gave a badge to a congress-goer.
'*Никой не даде значка на участник в конгреса.*'
45. *Den Uyl gave a badge to congress-goers.*
'Ден Уйл даде значка на участници в конгреса.'

2.8.3. Събитие – резултат от комбинирането на признака [+ADD TO] – глагол, изразяващ динамичност, и признака [+SQA] – аргументът му е количествено определен, действието е завършено (терминативно).

46. а. *The patient died.*
'Пациентът почина.'
б. *Den Uyl gave a badge to a congress-goer.*
'Ден Уйл даде значка на участник в конгреса.'
в. *Judith ate three sandwiches.*
'Джудит изяде три сандвича.'

Наблюденията на Веркьойл върху функционирането на изреченията в аспектуален план, представени в теорията на композиционния вид, обвързва категориите определеност / неопределеност и единственост / множественост на допълнението с аспектуалните различия. За изразяването на перфективност в дадено изречение са необходими *квантифицирани именни фрази* и наличието на признака *промяна, преход от едно състояние в друго* в лексикалната семантика на глагола. Класификацията на Веркьойл в значителна степен се припокрива с постановките от класификацията на Вендер.

В своята интерпретация на теорията на Веркьойл Кр. Кабакчиев коментира механизма за означаване на опозицията перфективност – имперфективност в езици като славянските, при които видът е маркиран граматически и морфологически в глагола (Kabakchiev 1992: 11 – 13). Според автора съществува „общо правило, което гласи, че в който и да е език едно темпорално ограничено (перфективно) действие независимо от начина на неговото представяне се извършва от темпорално ограничен деятел, пада върху темпорално ограничен(и) обект(и) и заема ограничен отрязък от пространствената темпорална област.“ В езици от типа на английския маркирането на темпоралната ограниченост с дея-

теля и обектите (допълненията) се осъществява чрез членуването. В езици като славянските, щом едно перфективно действие пряко се асоциира с темпорално ограничени обекти, представени от именни групи във функция на подлог или допълнение, членуването за тях става излишно, тъй като темпоралната ограниченост е вече маркирана посредством глагола.

Според Кр. Кабакчиев при експлицирането на аспектуалните значения и по-специално на перфективността в английски или руски решаваща роля играе така нареченият механизъм на проектиране, при който темпоралната ограниченост на именните компоненти, изразена от определителния член, се прехвърля върху глагола. Темпоралната ограниченост на глаголния компонент, изразена от свършения вид, се прехвърля върху именните компоненти (Kabakchiev 1992: 11).

За български Кабакчиев подчертава, че въпреки наличието на механизъм на членуване с определителен член липсва механизъм на членуване с неопределителен член. Този факт, наред с наличието на противопоставянето на темпорално-аспектуален тип аорист – имперфект, нарежда българския език в групата на т. нар. езици от междинен тип. При него едновременно се наблюдава както вербална, така и номинална квантификация, засягащи аспектуалността (Kabakchiev 1992: 13).

2.9. Разработките на Хана Филип (Filip 2008; 2012)

В обзорното си изследване (Filip 2012) Хана Филип разграничава лексикалния аспект, граматичния вид[13] и аспектуалния клас, като приема теличността за надредно понятие и я разглежда като основа при класификацията на предикатите (Filip 2012: 725). Авторката обобщава 3 вида тестове за разграничаване на теличните и нетеличните предикати, които се основават на тестовете на Даути (Dowty 1979: 55): (1) съчетаемост с *in-*/*for-* адвербиални фрази; (2) възможност събитията да бъдат преброени[14]; (3) изводимост на [X е ϕ-л] от [X ϕ в момента].

Според Филип лексикалният аспект се разделя на теличен и нетеличен с помощта на понятието край / лимит / граница, което се намира в тясна връзка с две други понятия – промяна на състоянието и времева продължителност. При стативността не се наблюдава промяна на състоянието и този факт я обвързва

[13] Нарича го още аспектуална форма.

[14] Авторката сравнява теличните предикати с броими съществителни, което им позволява да бъдат използвани с бройни адвербиални фрази, докато нетеличните предикати приравнява с неброимите съществителни, които се използват с квантификатори за неопределено количество (vague quantifiers). Мурелатос споделя този възглед и отива по-далече, като твърди, че глаголите също като съществителните проявяват признака броимост / маса.

с нетеличността. Динамичността води след себе си промяна в състоянието, но това невинаги означава нетеличност на предиката. Времевата продължителност подразделя глаголите на два вида – характеризиращи се с времева продължителност и пунктуални / моментални. Вторите се онагледяват от достиженията (*achievements*) и семелфактивите (*semelfactives*). Според авторката Вендлер (Vendler 1957: 147) използва времевата продължителност и агентивността като критерии за разграничаване на изпълненията (+продължителност, +агентивност) от достиженията (–продължителност, –агентивност), докато Даути смята, че и двата признака са нерелевантни и за основа на подялбата между двете използва възможността за каузация (Filip 2012: 727).

Авторката обобщава, че съществуват три фундаментално важни за аспектуалността понятия: промяна на състоянието; край / лимит / граница и времева продължителност, като отбелязва, че те са достатъчни, за да може да бъдат разграничени четирите основни класа предикати: състояния, процеси, продължителни събития, моментни събития.

Таблица 11. Класификация на аспектуалните класове по Хана Филип (Filip 2012: 728)

Аспектуални класове				
		промяна	**край / граница**	**времева продължителност**
Нетелични	състояние	–	–	+
	процес	+	–	+
Телични	продължително събитие	+	+	+
	моментно събитие	+	+	–

В цитираното обзорно изследване върху лексикалния аспект са разгледани и редица други въпроси, свързани с аспектологията, и различните гледни точки към тях, представени у различни автори.

Тук ще засегнем аспекти на работата на Хана Филип, които имат отношение и към типологичните разлики при дефинирането на аспектуалните свойства в различни езици – включително и свързани с префиксацията и граматичния вид в славянските езици. В по-ранна своя статия (Filip 2008) авторката разглежда теличността (в смисъла, влаган от Крифка), изхождайки от разбирането, че в голямата си част предикатите означават ненаредени множества от събития (Филип 2008: 1, 5) или нямат *измеримо свойство* (*measurable dimension* – Крифка 1998), в резултат на което ситуациите не могат да кулминират сами по себе си.

Кулминация е възможна, ако по отношение на ненаредените събития се приложи *критерий за частична наредба* (*partial ordering criterion*), който да зададе максималната стойност за измерване на определено свойство, при достигането на която ситуацията да приключи. Критерият за частична наредба се заключава в подредбата на дадено множество от елементи (стойности) по скала в зависимост от степента, в която проявяват свойството.

Формално понятието за скала се определя чрез: а) множество от стойности за определено б) измерение и в) релация на наредба (*ordering relation*), дефинирана за множеството от стойности (Filip 2008: 221). Измерението представлява физическо свойство, лексикално специфицирано от предиката (Hay et al. 1999), спрямо чието изменение се оценява развитието на ситуацията. Множеството от стойности е съвкупността от възможни степени на измерението (например части от обекта, които са засегнати; деленията на температурна скала; дискретните единици от дължина или време, на които се дели дадено пространство или времеви отрязък, и т. н.). Релацията на наредба е принципът, на който се основава подредбата на стойностите една спрямо друга. Така например релацията „по-голямо от“ означава наредба по възходящ ред по скалата, измерваща съответното свойство. Като илюстрация при глаголите за консумация измерението на скалата е количеството (при събирателните същини като *сол*, *вода*) или обемът от вътрешния обект (при броимите същини като *ябълка*, *пица* и т. н.), засегнати от ситуацията. Множеството от стойности представляват дискретните количествени деления – хапки, трохи, глътки и под. Стойността „две хапки“ съответства на стадий от ситуацията, при който са изядени две хапки от нещо, и представлява по-напреднала фаза спрямо фазата, съответстваща на „една хапка“. Съотнасянето между двете области: на събитията и на обектите се дефинира чрез хомоморфизъм[15] между структурата на ситуациите и структурата на обектите (Dowty 1991; Krifka 1992; 1998). Критерият за подредба може да бъде и времева скала, дефинирана от темпоралната следа на времеви израз: *първя*

[15] Развитието на ситуацията се съизмерва чрез въздействието върху изменението на вътрешния комплемент, т. нар. градуален пациенс (gradual patient) или инкрементална тема (incremental theme, Dowty 1991) – семантичен участник, при който е налице хомоморфизъм (Krifka 1992) между части от самия него и подсъбития на ситуацията (Dowty 1991). Хомоморфизмът се определя като функция, при която дадена структурна релация (в случая мереологичната), дефинирана за определена дефиниционна област, се запазва върху множеството от стойности (Dowty 1991: 567). Например изречението *Джон написа половината писмо* съответства на подсъбитие, за което ситуацията *писане на писмо* е приключила наполовина, а *Джон написа писмото докрай* съответства на подсъбитие, съизмеримо с приключването на ситуацията в нейната цялост.

десет минути (Filip, Rothstein 2005: 150). По-малките отрязъци на ситуацията, означена като *вървя десет минути*, са наредени спрямо съответните интервали от време. В тези случаи хомоморфизмът се изразява чрез релация между темпоралната следа и ситуацията. Тук трябва да се отбележи, че в този смисъл със скала се асоциират не само глаголите с естествен предел, но и предикати, които са ограничени времево "bounded" (Krifka 1998). Пределните ситуации са частен случай на прилагане на критерий за подредба, а под теличност се разбира достигане до най-голямата (максималната) измежду множеството от стойности.

Максималността се дефинира посредством специален оператор за максимализация MAX_E, който е приложим единствено върху основи, за които е изпълнена предпоставката за кулминиране (*culmination condition*, Filip 2008: 247), а именно – наличието на частична подредба на събитията. MAX_E „избира" от частично подреденото множество от събития най-голямото уникално събитие, описващо конкретната ситуация (Filip 2008: 217 – 218, 223 – 225).

Различните езици използват различен инвентар от средства за дефиниране на скала и на критерий за частична наредба: определени типове вътрешни аргументи; резултативните фрази, изразяващи цел на движение в германските езици (Filip 2008: 238); някои представки в немския и нидерландския; представките в славянските езици (Filip, Rothstein 2005: 151; Filip 2008: 245). Въз основа на това се очертава типологична разлика: славянските езици определят критерия за наредба на нивото на предиката (V), а германските езици – на нивото на глаголната фраза (VP).

Самият оператор MAX_E няма собствена фонетична форма. В германските езици интерпретацията на дадена ситуация като максимална се извършва на нивото на VP или IP и зависи от семантиката на предиката в съчетание с вътрешния му аргумент, както и на контекстови и прагматични фактори (Filip 2008: 240), включително адвербиалната модификация, която при иначе равни условия може да доведе до различна интерпретация (вж. примери (27), (28) по-горе). В славянските езици операторът за максимализация е граматикализиран във формите на перфективните глаголи, поради което само те означават ситуации, които са достигнали максималната стойност на дефинираната скала и следователно кулминират. За разлика от тях имперфективите не означават достигане до горната граница, не кулминират и са немаксимални (Filip, Rothstein 2005: 151 – 153; Filip 2008: 246 – 247).

Представените разработки формализират идеята за процесуалност и развитието на ситуациите във времето или по посока на естествен предел или крайна точка, или до достигането на темпорална граница (прекратяването им). Наред с това се съвместяват теоретичните постановки, възникнали в западната и славянската лингвистика, като прокарват паралел между различните стратегии към вътрешната аспектуална организация на събитията и различните нива, на които те намират израз.

2.10. Класификация на Булигина (Bulygina 1982)

Т. Булигина отбелязва, че „семантичната класификация на предикатите трябва да бъде обвързана със създаването на типология на ситуациите в света, в чиято основа лежат лингвистични признаци, съотносими със семантични компоненти и притежаващи граматическа релевантност“ (Bulygina 1982: 11).

Авторката предлага подялба на предикатите, основана на следните разграничителни признаци: 1) времева свързаност („временност“, постоянност / епизодичност); 2) статичност / динамичност; 3) продължителност / непродължителност; 4) времева перспектива – 4 а) перспективност / безперспективност – приложима към процесите; 4 б) постепенност / непостепенност по отношение на предшестващия процес – приложима към събитията; 5) контролируемост / неконтролируемост (Bulygina 1982: 82 – 83).

Така по оста извънвременност (атемпоралност) / времева локализираност авторката разграничава **качествата** и **свойствата** (навици, умения, занимания) (47.) от **явленията** (48.), (49.), (50.), (51.).

47. а. *Снег бел.*
‘Снегът е бял.’
б. *Овощи содержат витамины.*
‘Зеленчуците съдържат витамини.’
в. *Он пьяница.*
‘Той е пияница.’
г. *Он любит мороженое.*
‘Той обича сладолед.’

Качествата и свойствата представляват относително независима от протичането във времето характеристика на предмета и характеризират света, за който е истинна съответната предикация. Явленията (проявленията) описват само определен момент или отрязък от съществуването на обекта и характеризират определено (преходно) състояние на света.

От своя страна, по признака статичност / динамичност явленията (Bulygina 1982: 15) се делят на:

● статични явления (състояния)[16]:

48. а. *На дворе жар.*
‘Навън е жега.’
б. *Ей холодно.*
‘На нея ѝ е студено.’

[16] Тук и по-долу Т. Булигина поставя в скоби контролираните състояния на нещата (Bulygina 1982: 83).

в. *Он пьян*
‘Той е пиян.’
● ситуации (поведение):
49. *а. В полях белеет снег.*
‘В полетата белее сняг.’
б. *Народ безмолвствует.*
‘Народът е безмълвен.’
● положения (позиции):
50. а. *На стене висит картина.*
‘На стената виси картина.’
б. *Папа сидит в кресле.*
‘Татко седи в креслото.’
● местонахождение (пребиваване):
51. а. *Деньги находятся у Маши.*
‘Парите са у Маша.’
б. *Он был на даче.*
‘Той беше на вилата.’
● динамични явления (действия).

Булигина разглежда признака (+/-) продължителност, характерен за всички статични състояния на нещата, като критерий за поделяне на динамичните явления на *процеси* (*дейности*) и *събития* (*постъпки*).

Процесите, от своя страна, биват разделени още веднъж на **хомогенни процеси (хомогенна дейност)**: *плакать* ‘*плача*’, *дразнить* ‘*дразня*’, *издеваться* ‘*издевателствам’*, *ухаживать* ‘*грижа се*’ и **тенденции (опити)** или **развиващи се процеси** по признака (-/+) перспективност. Под перспективност се има предвид дали естественото протичане на процеса води до определен резултат. Неопределената продължителност на хомогенните процеси (дейности) обяснява невъзможността за употреба на съответните предикати с обстоятелствени времеви изрази като *за една година*, *за половин час*, които означават времетраенето на дадения процес до неговото приключване дори когато е използвана форма за свършен вид. Съответно събитията (постъпките) се делят на **резултати (извършвания)** и **произшествия (достижения)**: *замечать / заметить* ‘*забелязвам / забележа*’, *приходить / прийти* ‘*идвам / дойда*’ по признака (+/-) постепенност, т. е. по наличието на предхождащ събитията развиващ се процес (Bulygina 1982: 21). Всеки от така формулираните типове предикати може да се характеризира с наличие или липса (+/-) на признака контролираност.

Авторката подкрепя твърдението на Ю. Маслов (Maslov 1948), че „събитието е противоположно на действието като процес на осъществяване“. Според нея това е причината за несъвместимостта на произшествията (достиженията)

с темпорални обстоятелствени пояснения, означаващи продължителността на отрязъка от време, в течение на който се е разгръщало събитието:

52. **Они очутились у реки за полдня.*

'Те се озоваха до реката за половин ден.'

Тази особеност обединява предикатите за „мигновено осъществяване" с онези, назоваващи „хомогенни (безперспективни) процеси (дейности)", които също не се съчетават с посочения тип адвербиални изрази, но по противоположни причини, а именно защото те обозначават продължителността на разгръщане на събитията, а „безперспективните процеси" не водят до възникването на събитие (Bulygina 1982: 64).

Систематизацията на Булигина се опира на сходни класификационни признаци като описаните от Вендлер, като се стреми да отрази и особеностите на руския език. Пример за това е разглеждането на ситуации с естествен предел, които в сегашно време се реализират като развитие по посока на крайната си цел (вж. и Paducheva по-долу.)

2.11. Класификация на Падучева в съпоставка със западната традиция

В редица свои разработки Елена Падучева (Paducheva 1996; 2004; 2009a, 2009b) демонстрира приложимостта на аспектуалните класове, дефинирани от Вендлер, с оглед на руския език, както и техните недостатъци в случаите, когато не са в състояние да отразят езиковите специфики. Друг критерий, по силата на който онтологичните класове се детайлизират в съществуващата литература, е признакът контролируемост / неконтролируемост (агентивност / неагентивност) (вж. Paducheva 1996). Авторката обяснява липсата на това деление у Вендлер с фокуса му върху глаголи със субект лице. Затова той не противопоставя действията на произшествията[17] (неагентивни достижения), тъй като в неговата теория не фигурират неконтролирани процеси. Този пропуск е допълнен от Дик (Dik 1978), в чиято теория контролът е представен като отделен различителен признак (Paducheva 2004: 30). Е. Падучева нарича обединението на аспектуалните класове и агентивността (контролираността) таксономична категория (Т-категория) и привежда множество примери като доказателство, че Т-категорията е параметър на лексикалното значение, например: а. *Он мужественно плыл против течения.* [деятельность] '*Той мъжествено плуваше срещу течението.* [дейност]'; б. *По реке плывет бревно.* [процесс] '*По реката плува греда.* [процес]' (Paducheva 2004: 32 – 33).

[17] Терминът е предложен от Т. Булигина (Bulygina 1982), вж. 2.10.

Таблица 12. Класификация на Булигина (Bulygina 1982: 84 – 85)

<table>
<tr><td colspan="6">Състояние на нещата</td></tr>
<tr><td rowspan="5">временност
КАЧЕСТВА, СВОЙСТВА (НАВИЦИ, УМЕНИЯ, ЗАНЯТИЯ)
Снег бел. ‘Снегът е бял.’;
Овощи содержат витамины. ‘Зеленчуците съдържат витамини.’;
Он пьяница. ‘Той е пияница.’;
Он любит мороженое. ‘Той обича сладолед’</td><td colspan="5">епизодичност
ЯВЛЕНИЯ (ПРОЯВЛЕНИЯ)
+динамичност –</td></tr>
<tr><td colspan="4">ДИНАМИЧНИ ЯВЛЕНИЯ (ДЕЙСТВИЯ)
+ продължителност –</td><td>СТАТИЧНИ ЯВЛЕНИЯ</td></tr>
<tr><td colspan="2">ПРОЦЕСИ (ДЕЙНОСТИ)
– перспективност +</td><td colspan="2">СЪБИТИЯ (ПОСТЪПКИ)
+ постепенност –</td><td rowspan="3">СЪСТОЯНИЯ (-)
На дворе жар. ‘Навън е жега.’;
Ей холодно. ‘На нея ѝ е студено.’;
Он пьян. ‘Той е пиян.’
СИТУАЦИИ (ПОВЕДЕНИЕ)
В полях белеет снег. ‘В полетата белее сняг.’; Народ безмолвствует. ‘Народът е безмълвен.’
ПОЛОЖЕНИЯ (ПОЗИЦИИ)
На стене висит картина. ‘На стената виси картина’; Папа сидит в кресле. ‘Татко седи в креслото.’
МЕСТОНАХОЖДЕНИЕ (ПРЕБИВАВАНЕ)
Деньги находятся у Маши. ‘Парите са у Маша’; Он был на даче. ‘Той беше на вилата.’</td></tr>
<tr><td>ХОМОГЕННИ ПРОЦЕСИ (ХОМОГЕННА ДЕЙНОСТ)</td><td>ТЕНДЕНЦИИ (ОПИТИ)</td><td>РЕЗУЛТАТИ (ИЗВЪРШВАНИЯ)</td><td>ПРОИЗШЕСТВИЯ (ДОСТИЖЕНИЯ)</td></tr>
<tr><td>гореть ‘горя’, шуметь ‘шумя’, гулять ‘разхождам се’, беседовать ‘беседвам’</td><td colspan="2">светать / рассветать ‘съмва се / разсъмва се’
делать / сделать ‘правя / направя’
бриться / побриться ‘бръсна се / избръсна се’</td><td>замечать / заметить ‘забелязвам / забележа’, приходить / прийти ‘идвам / дойда’</td></tr>
</table>

В изследванията си Падучева разглежда и граматичния вид и взаимодействието му с аспектуалните свойства на предикатите (Paducheva 1996: 92, 106 – 107). Действията (*activities*), включително непределните процеси (т. е. неагентивните нетерминативни по терминологията ѝ ситуации) и състоянията (states), към които спадат инхерентните състояния и атемпоралните свойства, се изразяват от несвършени по вид глаголи, тъй като се характеризират със свойството да имат продължителност във времето, т. е. преминават през поредица от темпорални фази[18]. Произшествията и действията с акцент върху резултата (*achievements*) описват моментална промяна и се изразяват от глаголи в свършен вид. Обичайните действия и пределните процеси (*accomplishments*, *изпълнения* по използваната тук терминология) се реализират от глаголи и от свършен, и от несвършен вид, образуващи аспектуални двойки, като в двата случая получават различна интерпретация. Перфективът описва ситуацията в нейната тоталност, а имперфективът представя фаза от динамичен фрагмент в развитието ѝ. Дуративно-процесуалната интерпретация на имперфективните изпълнения според авторката няма пряко съответствие в класификацията на Вендлер, тъй като в английския език това значение се изразява чрез прогресивните времена (Paducheva 1996: 106).

В друга своя статия от 2009 г. (Paducheva 2009a) Падучева надгражда по-ранното описание с граматическа информация за свършения и несвършения вид, следвайки аспектуално ориентираната класификация на Ю. Маслов (Maslov 1948). Авторката прави заключението, че в примерите *построить дом* ‘построя къща’ и *нарисовать кружочек* ‘нарисувам кръгче’ глаголите са изпълнения, но в същото време имперфективите *строить*, *рисовать* се съчетават с изрази за ограничено времетраене, подобно на действията. Ето защо тя разглежда видовите двойки като едно цяло, като предлага на едната видова форма да се гледа като на основна. Така авторката предлага състоянията и действията да се анализират с основна форма несвършен вид, докато за основна форма на изпълненията и достиженията приема формата за свършен вид. Таблица 13 онагледява взаимодействието между аспектуалните класове, определени аспектуални маркери (прогресив и *for-/in-* фрази) и вида.

В друго изследване от 2009 година (Paducheva 2009b) Падучева също разглежда изпълненията като телични по природа предикати (53.а., 53.б.), които могат да имат и ателична интерпретация, т. е. да се интерпретират като действия, когато се реализират в предикатен комплекс с кумулативен (неквантифициран) комплемент (53.в.). Както и в другото си изследване (Paducheva 2009a) авторка-

[18] Поредицата от последователни фази е предпоставката, заложена в интерпретацията на несвършения вид (Paducheva 1996: 86).

Таблица 13. Класификация на Е. Падучева (Paducheva 2009a: 5)

	Прогресив	**Изрази за ограничена продължителност (*for*- фрази)**	**Изрази, означаващи времетраене (*in*- фрази)**
стативи (states)	–	+	–
действия (activities)	+	+	–
изпълнения (accomplishments)	+ (несв. в.)	+ (несв. в.)	+ (св. в.)
достижения (achievements)	–	–	(+) (св. в.)

та приема, че изпълненията се наблюдават в езика и в свършен, и в несвършен вид, като акцентира върху наблюдението, че перфективът представя ситуацията в нейната тоталност и в ретроспективен ракурс, докато имперфективът задава синхронна перспектива към ситуацията, която се наблюдава в процеса на своето развитие (аналогична идея изказва и Карлота Смит (Smith 1997).

53. а. *Маша съела яблоко за полминуты*.
‘Маша изяде ябълката за половин минута.’
б. *Маша ест яблоко (уже) полчаса.*
‘Маша яде ябълката (вече) (в продължение на) половин час.’
в. *Медведь ел малину полчаса.*
‘Мечокът яде малини в продължение на половин час.’

Докато ателичните предикати са обичайно съвместими със синхронната перспектива (53.в.), а теличните – с ретроспективната (53.а.), съчетаемостта на теличните предикати със синхронната гледна точка на пръв поглед изглежда аномална, но всъщност е характерна за руския език и не е непозната в английския. Значението, което ѝ се приписва, е на насочена към крайната си цел ситуация, разглеждана в хода на протичането ѝ. Авторката отбелязва, че съчетаемостта с адвербиали не определя теличността на предикатния комплекс: теличните комплекси се комбинират както с *for*-, така и с *in*-фрази, а ателичните – само с *for*-фрази (Paducheva 2009b: 116).

Голяма част от изложените наблюдения са валидни и за българския език. От казаното може да се направи и следното странично заключение: Падучева разглежда теличността като предопределена от семантиката на глагола и реализираща се под формата на различни (телични или ателични) предикатни комплекси в зависимост от свойствата на комплемента инкрементална тема (по

Dowty 1991), но сама по себе си не зависи от съчетаването с адвербиални темпорални изрази.

Таблица 14. представя съпоставка на Вендлеровите класове в два класификационни модела, отразяващи западната (Van Valin, LaPolla 1997) и славянската (Paducheva 1996; 2009b) традиция, чрез които се онагледяват някои основни прилики и разлики при анализа на аспектуалните класове. Сравнението между класификациите, при това датиращи от приблизително един и същи период, дава възможност да се проследят сходствата и различията при групирането, както и да се очертае допълнителното деление в славянските езици, свързано с видовата противопоставеност. Както се вижда, и двата модела се основават на сходни класификационни признаци: динамичност / статичност, времева продължителност / пунктуалност и наличие / отсъствие на вътрешен предел (пределност)[19].

Таблица 14. Съпоставка на класификациите на Ван Валин и Лапола (Van Valin, LaPolla 1997: 93) и Е. Падучева (Paducheva 1996: 107; 2009b).

Ван Валин, Лапола	**Падучева (1996: 107)**	**Падучева (2009b)**	
състояния (*states*) [+статични; –пределни; –пунктуални] *contain* ‘съдържам’	**времево нелокализирани свойства и отношения** *вмещать* ‘побирам’ (несв. в.)	**свойства и отношения** *весить* ‘тежа’, *зависеть* ‘завися’, *существувать* ‘съществувам’ (несв. в.)	**СТАТИВИ**
– *hurt* ‘боли’	**инхерентни състояния** *болеть* ‘боледувам’ (несв. в.)	**устойчиви състояния** *презирать* ‘презирам’ (несв. в.) **временни състояния** *бредить* ‘бълнувам’ (несв. в.)	**НЕАГЕНТИВНИ**

[19] Класификацията на Ван Валин и Лапола (1997), в която са взети предвид типологично различни езици, разглежда четирите онтологични типа като система, в която

действия (*activities*) [–статични; –пределни; –пунктуални] *walk ‘вървя’*	**дейности** (*деятельности*) **динамични нетерминативни контролируеми** *гулять* ‘разхождам се’ (несв. в.)	**дейности** (=непределни действия) включително **обобщени състояния** (*generic states*)[20] *руководить* ‘ръководя’ (несв. в.)	**АГЕНТИВНИ**
	непределни процеси *(процессы непредельные)* **динамични нетерминативни неконтролируеми** *кипеть* ‘кипя’ (**нсв. в.**)	**неагентивни непределни процеси** *кипеть* ‘кипя’, *гореть* ‘горя’ (несв. в.)	**НЕАГЕНТИВНИ**
изпълнения (*accomplishments*) [–статични; +пределни; –пунктуални]	**обичайни действия** **динамични терминативни контролируеми**	**действия** (дейности, ограничени с вътрешен предел)	**АГЕНТИВНИ**
open ‘отварям’	*открыть* ‘отворя’ (св. в.)	включително **с натрупване на ефекта** *покрасить* ‘боядисам’ (св. в.) **конативи** (*догнать ‘догоня’* св. в.)	

действията и състоянията се смятат за основни, неизводими типове, а изпълненията и достиженията са производни от тях. В добавка към това авторите разширяват системата с допълнително разделение по признака спонтанност / каузираност по следния начин: всеки от изброените онтологични типове описва спонтанно протичаща ситуация без външен причинител, на всяка от които съответства каузиран вариант.

[20] Терминът *generic state* в смисъл на навик или обичайно занимание е използван у Вендлер (Vendler 1967) и цитираната там литература.

melt ‘топя се’	**пределни процеси** **динамични** **терминативни** **неконтролируеми** *растаять* ‘разтопя се’ (св. в.)	**неагентивни пределни процеси** включително **въздействия** (каузативни процеси – Апресян 2006) *разрушить* ‘разруша’ (св. в.)	**НЕАГЕНТИВНИ**
достижения (*achievements*) [–статични; +пределни; +пунктуални] *find ‘намирам’*	**действия с акцент върху резултата** **динамични** **терминативни** **контролируеми** *найти ‘намеря’* (св. в.)	**моментални действия (с акцент върху резултата)** *выиграть* ‘победя’ (св. в.)	**АГЕНТИВНИ**
	произшествия (*happenings*) **динамични** **терминативни** **неконтролируеми**	**произшествия** (неагентивни моментални изменения в състоянието)	**НЕАГЕНТИВНИ**
happen ‘случвам се’	*случиться* ‘случа се’ (св. в.)	*случиться ‘случа се’* (св. в.)	

2.12. Класификация на Татевосов (Tatevosov 2016)

Татевосов (Tatevosov 2016) разглежда параметрите на традиционните аспектуални (акционални по неговата терминология) класове в типологичен план въз основа на анализа на няколко езика. Тук ще обърнем внимание преди всичко на основните акценти във връзка с определянето на обхвата и свойствата на отделните класове.

Авторът изхожда от пет акционални типа: *състояния*, *процеси*, *навлизане в състояние*, *навлизане в процес*, *мултипликативен процес*.

Определението за състоянията съответства на традиционния обхват на термина така, както се е наложил в литературата (т. е. кореспондира с класа *states* в типологията на Вендлер). Обобщавайки свойствата им, Татевосов ги описва като ситуации, които не претърпяват изменение във времето, не предполагат качествено различни времеви фази и не се нуждаят от постоянен приток на енергия (вж. Tatevosov 2016: 34 и цитираната там литература). От гледна точка на темпоралната семантика най-важната характеристика на стативите е свойството им да бъдат членими на подинтервали, т. е. ако дадена ситуация е истинна по време на интервала I, то тя е истинна и във всеки подинтервал на I. От гледна точка на събитийната семантика (вж. Tatevosov 2016: 35 и цитираните автори) стативите притежават свойствата *адитивност* и *подразделимост*, или *хомогенност*. Предикатът е адитивен (или още кумулативен), когато е изпълнено следното условие: ако две същности x и x' се включват в неговия екстенсионал, то и тяхната мереологична сума също влиза в екстенсионала му. Следователно кумулативността е дефинирана по сходен начин както у Крифка (Krifka 1992; 1998).

Подобно на състоянията процесите (Вендлеровите *activities*) са адитивни, т. е. две ситуации *e* и *e*' се описват поотделно по същия начин, както и тяхната сума. Предикатите, означаващи процеси, се отличават от състоянията по липсата на строга подразделимост. Докато при състоянията и най-малкият отрязък има същата природа като цялото, при много от действията при достигане на определена величина описваната ситуация вече не влиза в означаемото на същия предикат (Taylor 1977, Dowty 1979; Smith 1997; Tatevosov 2016). Така например *ходя* не може да се отнася за една крачка (или по-малко). При разчленяването на този тип процеси неизбежно се достига до определена минимална, елементарна, неразчленима по-нататък част. За друга част от процесите, като например при *движа се*, това не важи, т. е. не съществува най-малка част, при стойности под която ситуацията вече не се описва от същия предикат. По този признак процесите се делят на хетерогенни и хомогенни (Taylor 1977: 212 – 214). В светлината на тези разсъждения основната разлика между състоянията и процесите, която Татевосов извежда, се заключава в т. нар. „истинност в дадена точка", иначе казано състоянията могат да се оценят при наблюдение в рамките дори на много кратък времеви отрязък, докато процесите изискват наблюдение в рамките на по-голям, ненулев интервал.

Състоянията и процесите са обединени от свойството адитивност (или кумулативност), което при глаголите се реализира като непределност[21] (Tatevosov

[21] Тъй като книгата е публикувана на руски език и авторът не използва термина *telicity*, ще запазим терминологията му: *пределные* и *непределные предикаты*; *(не) предельность*, като следваме неговата формулировка. От изложението става ясно, че

2016: 62). За предикатите от този акционален тип е характерно, че участниците в описваната ситуация не търпят качествено изменение, не преминават в ново състояние и не започват да участват в нов процес. Обратно, при пределните глаголи описваната ситуация неминуемо завършва с кулминация, при която един от участниците претърпява качествени изменения. При непределните предикати ситуацията може да продължи произволно дълго, като нищо не налага прекратяването на състоянието или процеса, но той може да бъде преустановен в произволен момент. При пределните предикати рано или късно се стига до завършек. Иначе казано, при пределните глаголи (*топя се*) пределът е естествен (*стопя се*), а при непределните (*спя*) – произволен (*поспя*).

Пределните глаголни предикати се характеризират с противоположните свойства неадитивност и некумулативност (или още = квантифицираност). Неадитивността означава, че ако от две назовавани с даден предикат ситуации се състави една, то тази сума вече няма да бъде елемент от екстенсионала на предиката: иначе казано, две събития, описвани от *напиша писмо*, не образуват също такова събитие, а означават *напиша два пъти* или *напиша две писма*. Освен това нито един отрязък на събитието *напиша писмо* не представлява същото събитие, т. е. тези предикати притежават свойството антиподинтервалност, изразяващо се в това, че ако дадено изречение с такъв глагол е истинно в интервала I, то е лъжливо във всеки подинтервал на I.

Авторът разглежда пределните глаголи като пределни аналози съответно на състоянията и процесите, като ги нарича *настъпване на състояние* (*вхождение в состояние*), например *уморя се*, и *настъпване на процес* (*вхождение в процес*) – например *кипна*. В това отношение класификацията му се различава от Вендлеровата класификация, като на практика класът *настъпване на състояние* обхваща *достиженията* и *изпълненията*, а класът *настъпване на процес* няма като аналог отделен клас, но на практика се причислява към достиженията[22]. Самият Татево-

под пределна / непределна интерпретация се има предвид telic / atelic в общоутвърдения смисъл: съчетаемост с *in-/for*-фрази.

[22] Редица учени отчитат факта, че класът на достиженията не е еднороден: част от предикатите описват процеси с много кратка продължителност, които не водят до възникването на ново състояние, докато други предполагат настъпването на промяна в състоянието в резултат от събитието. Тази идея е маркирана още у Вендлер, където се обръща внимание на важността да се „разграничат достиженията, които означават начало на действие, от достиженията, които означават настъпване на състояние“ (In general, it is important to distinguish achievements that start activities from achievements that initiate a state.) (Vendler 1967: 112). Освен от Татевосов (чрез класа *настъпване на процес* – Tatevosov 2016) разликата между настъпване на състояние и настъпване

сов коментира, че често между двата типа не се прави разлика, но в типологична перспектива са засвидетелствани езици, при които разграничението е релевантно. В един такъв език (limbu) се наблюдава начална трансформация, изразявана със същия глагол, при която се получава ситуация, която може да се концептуализира като състояние (в такъв случай глаголът е инхоативно-стативен) или като процес (инхоативно-процесуален) (Egg 1995, цит. по Татевосов), но както самият Ег отбелязва, вторият тип (инхоативно-процесуалните) предикати най-често не влизат в полезрението на аспектологията. Такива са и славянските езици (Tatevosov 2016: 75), в които, можем да добавим, така наречените ингресивни предикати са добре обособени, а образуването им е продуктивно: *закипя*, *затичам се* и мн. др. (за български вж. например Ivanova 1974).

Петият клас включва така наречените *мултипликативни процеси*, например *Володя хълца.* Тези предикати се характеризират с това, че ситуацията се повтаря многократно с едни и същи участници, при това в един и същ промеждутък от време, поради което се възприема като едно цяло (вж. Tatevosov 2016: 69 и цитираните там автори). Принципното различие между мултипликативните и обикновените процеси (които също са членими на многобройни по-кратки или по-продължителни събития) се заключава в това, че при първите с един и същи глагол може да се назовава както съвкупността от еднородни актове, така и отделния елемнтарен акт. Мултипликативните процеси са тясно свързани с така наречените семелфактиви, като и двата класа се разглеждат като вид семантична деривация. Според част от авторите изходни за деривацията са семелфактивните предикати, които означават атомарните ситуации, като мултипликативната интерпретация възниква в резултат от аспектуална промяна, прилагането на оператори и под. (Smith 1997). Според противоположната гледна точка основна е мултипликативната ситуация, а семелфактивите възникват от тях в резултат от възприемането на функция, чрез която от процеса се отделят негови „естествени атомарни части“ (Rothstein 2004: 185 – 186).

Както бе споменато, основната разлика между класификацията, предложена от Татевосов, и останалите разгледани описания, е, че достиженията и изпълненията не са обособени в отделни класове пределни предикати, а се включват в класа на глаголите за настъпване на състояние.

Авторът мотивира това с липсата на ясни граници между двата Вендлерови класа, факт, посочен и от Даути. По отношение на достиженията Татевосов коментира наблюденията на Комри (Comrie 1976: 42), който изтъква, че този клас

на процес се отчита и от други автори като Ван Валин и Лапола, които, макар и да разглеждат двата класа като разновидности на достиженията, им приписват различна логическа структура (Van Valin, LaPolla 1997: 104 – 105).

предикати обикновено се разглеждат като моментални (*пунктиви*), т. е. приема се, че събитието се осъществява мигновено (характеризира се с липса на продължителност), например *стигна.* Много от описваните в литературата достижения обаче се отличават с макар и много кратка, но ненулева продължителност (*взривя*, *кихна*, *покашлям се*). Това тяхно свойство се демонстрира чрез възможността съответните предикати да се разглеждат като процес в развитие при така наречената интерпретация на забавен кадър, включително – да се използват в продължително време в английски (Tatevosov 2016: 76). Съответно в подобни контексти разбирането за моменталност се разколебава.

От друга страна, при определени обстоятелства изпълненията могат да се разглеждат като протичащи мигновено, вж. например изречението *С натискането на един бутон компютърната програма начерта кръг* (Tatevosov 2016: 78). Следователно опозицията мигновеност / продължителност не е компонент от значението на предикатите, а функция от познанието ни за света (Verkuyl 1993, цит. у Татевосов). При ситуациите с ненулева продължителност винаги е налице възможността отрязъкът от време, в рамките на който протичат, да се разтегли или свие, в резултат от което границите между двата класа се размиват.

Таблица 15. Класификация на Татевосов (Tatevosov 2016)

Непределни			**Пределни**		
Състояния	Процеси	Мултипликативни процеси	Настъпване на състояние		Настъпване на процес
			достижения	изпълнения	ингресиви

3. ГЛАГОЛИТЕ ЗА ДЕЙСТВИЕ В ИЗСЛЕДВАНИЯТА ЗА БЪЛГАРСКИ ЕЗИК

В българската лингвистична литература делението на статични и динамични предикати е част от дефинирането на категорията глагол и на характеризиращите я активни признаци „действие и състояние“ (GSBKE II 1993: 210). То има дългогодишна традиция във връзка с изясняване на семантиката на лексикално-граматичната категория на глаголния вид в български и се изследва отчасти при наблюденията на категорията начин на глаголното действие, които ще бъдат обобщени накратко по-долу. Различни подгрупи динамични предикати в български са разглеждани от редица изследователи. Мутафчиев (Mutafchiev 1960) и Давидов (Davidov 1977) предлагат компонентен анализ на глаголи за движение в българския език. Върху същия клас предикати е и изследването на Костова (Kostova 2011: 233), която описва семантиката на глаголите за движение в бъл-

гарския език по метода на компонентния анализ, валентната теория и принципа на падежа и ги класифицира според признаци като посока, начин, път, среда, звук, участие на тялото, скорост, кратност на действието. Ватева (Vateva 2005: 233) разглежда лексикалносемантични отношения между глаголите за движение и метафоричната им употреба в отделните функционални стилове.

Въпреки това все още няма цялостно изследване на онтологичния модел на аспектуалните типове на динамичните предикати, на техните специфики и различителни признаци в български. В свои разработки Чаралозова (Charalozova 2009; 2021) предлага приложение на класификацията на Смит (Smith 1997) при представяне на разновидностите на свършения и несвършения вид в българския език. Кабакчиев също следва класификацията на Вендлер, като разглежда глаголите в български с оглед на наблюденията си върху композиционния аспект (Kabakchiev 1992) (вж 2.8.). В изследванията на Коева (Koeva 2022) и Коева и Иванова (Koeva, Ivanova 2022) подробно е представена онтологията на ситуациите за състояние, а останалите ситуации с динамични предикати са представени накратко и следват класификационния модел, предложен от Вендлер, без да са изведени присъщите им семантични диференциращи признаци. Коева (Koeva 2021) и Коева и Иванова (Koeva, Ivanova 2024) предлагат лингвистични тестове за разграничаване на типове ситуации.

Аспектуалната класификация естествено е залегнала в съвременния прочит на глаголния вид в българския език и разбирането, че той представлява „класифицираща, лексико-граматическа категория“ (Nitsolova 2008: 247). Семантичното съдържание на категорията „се основава на отношението на действието към неговия предел“ (Kutsarov 2007: 551) и е свързано с делението на глаголите на пределни, при които действието е насочено към или достига до вътрешноприсъщия си предел, и непределни, в чието значение липсва указание за наличието на предел. Ницолова разглежда вътрешното развитие на действието, което може да бъде представено като комплексно, развиващо се до своята цялостност (свършен вид) или като некомплексно, когато липсва указание за достигане до цялостност (несвършен вид). Според нея само пределните глаголи са представени в св. и несв. вид, както и в определени начини на действие в двата вида, напр. *стигна / стигам, доведа / довеждам, обеля / обелвам*, а непределните глаголи са само несвършени.

В тясна връзка с категорията вид на глагола, „която показва начина, по който протича глаголното действие по отношение на признака цялостност на действието“ (GSBKE II 1993: 258) е семантично-словообразувателната категория начин на глаголното действие, подробно представена от К. Иванова. Категорията представя разновидностите на протичане на действието на глаголите във времето (Ivanova 1974), формално изразени чрез представките. Начинът на действие и видът се отнасят към понятието предел, което служи за делит-

бен признак в онтологичния модел на ситуациите. Докато видът на глагола има морфологичен израз и се характеризира с отделна парадигма на формоизменение, начинът на глаголното действие е по-скоро лексикална характеристика, която не е свързана със система от форми. Тя е свързана със значението, което различните представки добавят към значението на кореновия глагол. Представката означава как действието е станало свършено, как протича дейността или до какъв резултат стига дейността. Според авторката „начините на действие оказват влияние върху проявата на видовите значения, наслагват върху тях определен отпечатък“ (Ivanova 1974: 24). Общи семантични компоненти на категорията начин на действието са пространствената координация, насочеността и интензитетът. Пространствената координация разкрива пространствените и временните обстоятелства на действието, а насочеността — целта, към която то може да бъде ориентирано. Тези два семантични показателя дават качествената характеристика на начините на действие, докато третият – интензитетът – ги характеризира количествено.

Пенчев (Penchev 2004) обвързва изследването на типовете ситуации с времето като техен елемент. Той приема, че граматичното време се основава на знанието за състояния, които в процеса на своето развитие могат да преминат в други състояния. Авторът разделя ситуациите на два подтипа – състояния и събития. Той коментира класификациите на ситуациите, подобни на Вендлеровата, основани на типа на глагола, участващ в изграждането на предиката на изречението и на предикативните параметри на граматичната категория вид. Пенчев характеризира четири типа глаголи – *активности* (*activities*), *изпълнения* (*accomplishments*), *достижения* (*achievements*) и *състояния* (*states*). Изпълнителните (според използвания от него термин) глаголи са продължителни / траятелни / дуративни, а достигателните – не. При изпълнителните глаголи изпълнението винаги води до постигане на резултат. (Penchev 2004: 35 – 36). Разновидностите на дейностите са изпълнения и достижения и се различават чрез противопоставянето на признаците дуративност – терминативност.

Свободното свързване на несвършени глаголи с обстоятелствени изрази за продължителност от типа на *дълго време* се обяснява с видовата характеристика или с начина на действие. Такива обстоятелствени изрази играят роля на граматични аргументи на категорията вид и изразяват експлицитно признака *дуративност*, траенето, което характеризира начина на действие на глагола (*четох дълго*, *два часа*, *цял ден).* Обстоятелствените изрази се използват, за да покажат времето на продължителност на процеса и да покажат границите му.

В контекста на класификацията на аспектуалните типове, предложена от Вендлер, Чаралозова прави прочит на признаците динамичност / статичност; пределност / непределност и продължителност / мигновеност с оглед на български (Charalozova 2009: 150). Тя изхожда от първоначалното деление на статич-

ни и динамични ситуации и предлага семантична класификация на пределните глаголи, която се припокрива с класификациите, предложени от Вендлер (1967) и Смит (1997) (вж. Фигура 4). Авторката посочва, че предложеното деление има универсален характер и е валидно за описанието на глаголните системи на различни езици.

В него статичните глаголи (states) обозначават състояния, които не се развиват във времето и за тяхното поддържане не е необходима енергия (*лежа*, *спя*, *седя*), а динамичните глаголи обозначават изменения, за чието осъществяване е необходим постоянен прилив на енергия. Динамичните глаголи от своя страна се делят на глаголи, обозначаващи процеси (*чета*, *отварям*, *купувам*, *ходя*) и глаголи, обозначаващи събития (achievements). Събитието е мигновен преход от едно състояние в друго, а процесът е постепенно изменение на състоянието. Процесите от своя страна, в зависимост от своето развитие, се делят пределни (accomplishments) и непределни (activities). Това деление авторката отбелязва в тясна връзка с видовата корелативност. Процесите, които в своето развитие стигат до предел, т. е. до своя естествен завършек рано или късно, се обозначават като пределни глаголи. Тяхното развитие завършва със събитие (*отворя*), т. е. с промяна на състоянието на субекта или обекта (*пиша писмо – напиша писмо*). Непределните процеси протичат непрекъснато, те не могат да бъдат завършени, а само прекратени. Глаголите, които ги обозначават, са непределни (Charalozova 2009: 150; 2021: 15).

Фигура 4. Класификация на К. Чаралозова (Charalozova 2009: 151)

Това групиране Чаралозова обвързва с онтологичния потенциал на глаголите от свършен и несвършен вид (Charalozova 2009). Според нея глаголите, които

обозначават състояния (states) и непределни процеси (activities), са от несвършен вид и нямат съответствия от свършен вид. Глаголите, които обозначават пределни процеси (accomplishments), образуват двойка, основана на признака [+/-предел]. Такива глаголи в несвършен вид изразяват процес, който се движи към своя предел – напр. *чета*, *пиша*, а тези в свършен вид обозначават събитие (achievement), което е резултат от процеса – напр. *прочета*, *напиша*. Глаголите, които обозначават събития, могат също да бъдат от свършен и несвършен вид, като при тях несвършеният вид обозначава същото събитие, но повторено многократно и концептуализирано като процес (*намирам / намеря*, *отварям / отворя*, *прочитам / прочета*, *напиша / написвам*) (Charalozova 2009).

Подобна гледна точка за понятията състояние и събитие предлагат Коселска-Тошева и Статола-Сташковяк (Koseska-Tosheva, Satola-Stashkovyak 2016), които разглеждат глаголните видове като семантични класификатори на аспектуално-темпоралните релации в изреченията. Значението на формата от несвършен вид е състояние или редица от състояния и събития, завършващи със състояние, а значението на формата от свършен вид е събитие или редица от събития и състояния, завършваща със събитие. Всяко събитие започва или прекъсва дадено състояние, но не трае във времето, докато състоянието трае в мрежата на времето и може да бъде започнато или завършено със събитие. Глаголната форма от несвършен вид има две значения: (1) състояние и (2) редица от състояния и събития, завършваща със състояние. Формата на глагола от свършен вид също е двузначна със стойности: (1) събитие и (2) редица от събития и състояния, завършваща със събитие.

Делитбените признаци, приложими към настоящото изследване, са застъпени и в класификацията на терминологичните названия за процеси, предложена от Колковска (Kolkovska 2011). Въз основа на лексикалносемантични критерии тя мотивира разграничението развиващи се процеси – безперспективни процеси, приложимо и при глаголите от общата лексика и заето от класификацията на Булигина (Bulygina 1982: 20). Развиващите се процеси се стремят към вътрешен предел (*пиша*, *разделям*), а в лексикален план им съответстват глаголите за изпълнение (accomplishments) от класификацията на Вендлер. Безперспективните, хомогенни процеси не могат да завършат, а само да бъдат прекратени (*тичам*, *говоря*, *шумя*), тъй като са неограничени от вътрешен предел. Съответстват им глаголи за действие (activities) по класификацията на Вендлер.

Авторката разглежда тематичния признак *активност* и прави разграничение между *активни* (изкуствени, преднамерени процеси, насочени към обекта) и *пасивни* (естествено извършващи се процеси, произволно възникнали в обекта). Според нея понятийно-семантичната категория активност включва два семантични признака (1) влагане на усилия от субекта на действието за неговото

осъществяване и (2) целенасоченост на действията на субекта. Въз основа на типа активност тя различава:

а) преднамерени процеси, чиито субект целенасочено изразходва усилия, за да въздейства върху обект; характеризират се с признаците: 1) влагане на усилия от субекта на процеса; 2) целенасоченост на неговите действия; 3) въздействие на субекта върху обект;

б) самоизвършващи се естествени процеси;

в) псевдоактивни естествени процеси, характеризиращи се с непреднамерено причиняване на процеса от неговия субект и нецеленасочено влияние върху предмет (природни процеси, протичащи без човешка намеса и участие). Тези процеси също се възприемат като активни (*изветрявам*, *отделям*).

Макар прегледът на изследванията, свързани с категорията действие в български, да не претендира за изчерпателност, той показва терминологична и понятийна разностранност и липса на единен подход при класифицирането на глаголните лексеми.

Прави впечатление, че по-съвременните изследвания са в подкрепа на твърдението, че делението на класове, очертано от Вендлер, и апробирано, разширено или надградено от редица други автори, до голяма степен отчита универсални специфики на вътрешната темпорална структура на предикатите. Същевременно, също както и в рускоезичната литература, се предлагат различни стратегии при адаптирането на този тип описание към спецификите на славянските езици, а именно позиционирането на граматичния вид спрямо лексикалния аспект и взаимодействието помежду им при реализацията на предикатите в изреченския контекст.

4. ОБОБЩЕНИЯ И ДИСКУСИОННИ ВЪПРОСИ

4.1. Както показва изложението, представените класификации в голямата си част се опират на първоначалното деление на четири аспектуални класа, което се основава на подялбата по следните признаци: статичност (стативност, нединамичност) / динамичност; наличие или отсъствие на вътрешен предел; продължителност / пунктуалност. У различните автори тази основна подялба претърпява различни модификации, разширения и реинтерпретации.

4.2. Основното противопоставяне, което невинаги е експлицирано в различните варианти на класификациите, е разграничението между състоянията и останалите класове, като при някои от авторите дистинктивният признак е +/– стативност, а при други +/– динамичност.

4.3. В повечето изследвания състоянията се разглеждат като простиращи се неограничено във времето, но според някои изследователи (Moens, Steedman

1988) това не е определяща тяхна характеристика, а според други (Smith 1997) не е универсално за състоянията свойство. Според Смит определяща е неизменяемостта в рамките на даден времеви интервал, който се оценява като достатъчно продължителен. В рамките на класа на състоянията по-детайлни разграничения предлага Падучева (Paducheva 1996), която различава постоянните свойства от същинските състояния, а в рамките на последните обособява временни и постоянни състояния. Част от авторите приемат съществуването на динамични състояния: Бах (Bach 1981), Апресян (положения) (Apresjan 2006), Булигина (статични явления) (Bulygina 1982), Кустова (Tatevosov 2016: 59), Дик (Dik 1994).

4.4. В повечето изследвания достиженията се описват като моментални ситуации, съпроводени с възникването на резултат, промяна в състоянието или под. Различни автори (Bach 1981; Rothstein 2004; Paducheva 1996) обръщат внимание на хетерогенността на класа, която се изразява в това, че някои от предикатите лексикализират кулминацията или крайния резултат на предшестващ процес, а други – моментално проявяващи се или възникващи промени без подобна подготвителна фаза. За първия подклас глаголи важат следните условия: предполагат наличието на предшестваща развойна фаза, т. е. *намеря* предполага предхождащ процес на *търсене*, но при никакви обстоятелства не могат да описват този предхождащ процес – *намеря* не допуска интерпретация, при която да означава *търся* (Tatevosov 2016: 80).

4.5. Класът на достиженията не е еднороден и в още едно отношение: част от тези глаголи описват процеси с много кратка продължителност, които не водят до възникването на ново състояние, докато други предполагат настъпването на промяна в състоянието в резултат от събитието. Някои класификации, например при т. нар. клас *настъпване на процес* (Tatevosov 2016) отразяват това разграничение, което се оказва релевантно и за начинателните глаголи в славянските езици.

4.6. Наред с това у част от изследователите се разграничава и класът на *семелфактивите* (Smith 1997) или още *точкови предикати* (Moens, Steedman 1988). Не е напълно изяснена природата на класа: Смит изрично ги характеризира като нетелични предикати поради липсата на преход в ново състояние, означаващо резултат или последствие от събитието (Smith 1997: 29), докато Мурелатос ги смята за телични (Mourelatos 1978).

4.7. Изключително актуален при разглеждането на аспектуалните класове по принцип е и въпросът за обхвата на понятието теличност. Той има особена важност при изучаването на свойствата на действията и изпълненията и взаимозависимостите между тях, тъй като от една страна глаголи за действия (нетелични) могат с подходящи комплементи да се реализират като телични изпълнения (*run to the store*), а от друга, изпълненията могат да се реинтерпрети-

рат като действия. Един от основните изследователски проблеми е дали с този термин се обозначава наличието на вътрешен предел (Vendler 1967; Depraetere 1995) или достигането до край или кулминация, която не е непременно съизмерима с наличието на естествена вътрешна граница на ситуацията (Krifka 1998; Filip, Rothstein 2005; Filip 2008; Tatevosov 2016 и мн. др.). Относително консенсусно е разбирането, че показател за теличност / ателичност е съчетаемостта с *in-/for*-фрази, докато други автори (Krifka 1998; Smith 1997) приемат, че предикатите в съчетание с *for*-фрази са телични. В светлината на анализа на славянските езици пък Падучева (Paducheva 2009b: 116) изтъква, че изразите за ограничена продължителност са съвместими както с ателични, така и с телични предикатни комплекси: *Маша ест яблоко (уже) полчаса* ('Маша яде ябълката (вече) половин час')[23] – наблюдение, относимо и към българския език. Друг свързан с това въпрос е дали теличността (каквото и съдържание да се влага в понятието) трябва да се разглежда на нивото на предиката или на нивото на предикатния комплекс и дори на изречението. В тази посока Филип и Ротстийн (Filip, Rothstein 2005) и Филип (Filip 2008) посочват, че при славянските езици свойството се реализира още на нивото на предикатите (чрез свършения вид), докато в германските това става на фразово или изреченско ниво.

В част III ще бъдат разгледани характеристиките на действията с оглед на аспектуалните им свойства, на реализацията им в различни синтактични контексти и на взаимодействието им с класа на изпълненията.

III. ХАРАКТЕРИСТИКА НА ДЕЙСТВИЯТА

1.1. Аспектуална и мереологична характеристика на действията

Както вече бе отбелязвано многократно в изложението, в лингвистичната традиция като еквивалент на Вендлеровия термин *activity* са се утвърдили както термини като *действие* (Koeva 2021), *деятельность* (Paducheva 1996) и под., така и други, като *процеси* (Bach 1981; Tatevosov 2016) и др. Разнородността произтича от факта, че този клас предикати обхваща както ситуации от човешката сфера на дейност, така и такива, които не е задължително да се отнасят за лица. Дефиницията на класа се основава преди всичко на темпоралните свойства на глаголите, най-често определяни като динамичност, ателичност и продължителност.

Динамичността се изразява в това, че темпоралната структура на предикатите за действие се характеризира с протичащи една след друга фази (Vendler

[23] Вж. също примерите в 2.11 (Paducheva 2009a).

1967: 99; Smith 1997) за разлика от състоянията, които обхващат един-единствен вътрешно недиференциран период.

Ателичността им се заключава в отсъствието на естествен край или кулминация (Dowty 1979; Smith 1997), т. е. развитието на ситуацията, извършващо се чрез последователни фази, не е насочено към достигането на крайна точка или ново състояние; участниците в нея не търпят качествено изменение, не преминават в ново състояние и не встъпват в нов процес (Tatevosov 2016). Отсъствието на естествен предел, след достигането на който действието се изчерпва, означава, че крайната точка на действията, ако я има, произтича не от структурата на събитието, а представлява арбитрарна, експлицитно или имплицитно зададена времева граница. По тази причина те не могат да приключат, а само да бъдат прекратени (Dowty 1979; Smith 1997: 45, Bulygina 1982: 57), като на това свойство се основават и част от диагностичните тестове за различаването им от останалите класове.

Както изтъква Татевосов (Tatevosov 2016), подобно на състоянията действията (в неговата терминология – процесите) се характеризират със свойството *адитивност*, или *кумулативност*, което се заключава в това, че две ситуации *e* и *e*‘ се описват поотделно по същия начин, както и тяхната сума. При глаголите това свойство се реализира като непределност (Tatevosov 2016: 62). Същевременно, за разлика от състоянията, при действията липсва строга *подразделимост*, т. е. при опита да се разчленят на достатъчно малки отрязъци описваната от тези отрязъци ситуация вече не влиза в денотата на същия предикат (Taylor 1977, Dowty 1979; Smith 1997; Tatevosov 2016). По тази причина Смит, която също приема, че при действията отношението между събитието в неговата цялост и частите му (part-whole relation) е характерното за кумулативните ситуации (т. е. те се развиват хомогенно във времето и всяка част от процеса има същата природа като цялото), формулира следното логическо следствие: Ако дадено действие A протича в рамките на интервал L, то процесът, който се асоциира със събитието, е валиден за всички подинтервали на L до такива с продължителност, която е прекалено малка, за да може да отговаря на дефиницията на A.

1.2. Семантична характеристика на действията

От семантична гледна точка Смит (Smith 1997: 23) определя действията като процеси, свързани с физическа или умствена дейност, които могат да включват участието на одушевени същества и да описват събития, свързани с движение, дейност и / или волеви прояви. Тук спадат и глаголи, означаващи природни и метеорологични явления, глаголи за възприятие и др. По-долу са онагледени основните типове предикати за действие, без да се търси изчерпателност (Dowty 1979: 67 – 68).

А. Предикативни прилагателни

1. Непреходни: *смел съм*, *лаком съм.*

2. Двуместни: *груб съм*, *вежлив съм.*

Б. Предикативни съществителни: *герой съм*, *клоун съм*.

В. Непреходни глаголи:

1. С одушевени или неодушевени субекти: *вибрирам*, *въртя се*, *бръмча*, *тичам*, *трополя*, *търкалям се*, *скърцам*, *рева.*

2. Космологични предикати: *гърми*, *вали.*

3. С одушевени субекти: *плача*, *ходя*, *тичам*, *плувам*, *говоря*, *танцувам*.

4. Абсолютни транзитивни (транзитивни глаголи с безобектна употреба): *пуша*, *ям*, *пия*, *свиря*.

Г. Преходни глаголи за движение: *карам*, *возя*, *бутам*, *тикам*.

Д. Двуместни предикати: *яздя*, *седя (на)*.

Е. Предикати с неекстензионални обекти: *търся*, *стремя се*, *вслушвам се (в)*.

Ж. Предикати за физическа перцепция (преходни и двуместни): *слушам*, *гледам*, *опитвам*, *мириша*, *душа*.

З. Псевдо-триместни: *обръщам внимание на.*

И. Аспектуални глаголи: *продължавам.*

Доколкото ни е известно, не е правена напълно изчерпателна тематична класификация на предикатите за действие.

1.3. Ситуации с участието на предикати за действие

Един от елементите на анализа на ситуационните (по терминологията на Смит (Smith 1997) типове, предложен от авторката, е, че освен класовете предикати и предикатни комплекси се разглежда и реализацията на тези предикати в типови ситуации, както и синтактично в рамките на изречението.

От гледна точка на типовите ситуации се различават три основни класа действия (Smith 1997: 24):

а) действия, които са неограничени по принцип (*спя*, *ходя*, *смея се*);

б) действия, които се състоят от неограничено много вътрешни фази (*ям череши*);

в) производни действия.

Първият тип обхваща класическите предикати за действие.

Що се отнася до втория тип, смятаме, че става дума за предикати, търпящи трансформации и получаващи производна интерпретация, тъй като за илюстрация е използван предикат за изпълнение с неквантифициран (кумулативен) обект. Тук могат да се отнесат и безобектните употреби на изпълненията (III-1.2. В4 по-горе), които също имат поведение на дейности.

Третият тип ситуации обхваща няколко случая, при които глаголи, неспадащи към ситуационния тип на действията, се интерпретират като такива, т. нар. производни действия.

Към тях например се отнасят многократните събития, чиято вътрешна структура се състои от множество завършени подсъбития. Както показват примерите по-долу, те на свой ред може да се поделят на няколко подкласа.

54. а. *We fed the puppy for an hour*.
'Хранихме кученцето в течение на час.'
б. *The wheel revolved for an hour.*
'Колелото се въртя в продължение на час.'
в. *He coughed for a minute.*
'Той кашля в продължение на една минута.'

В първото изречение производното действие хранене представлява серия от еднократни хранения (изпълнения). Вторият пример онагледява последователност от циклични подсъбития, докато третият онагледява така наречените повторителни семелфактиви, които някои автори разглеждат като *мултипликативни процеси* (Tatevosov 2016: 69). Както бе споменато по-горе, двата класа представляват различен ракурс към едно и също явление, като според едни автори мултипликативната интерпретация възниква от семелфактивите в резултат от аспектуална промяна, докато според други семелфактивите са производни на мултипликативната ситуация чрез обособяване на атомарните ѝ части.

1.4. Изреченска реализация на предикатите за действие

Основният тип изречения, изразяващи действия, включват глаголни конфигурации от следните типове (Smith 1997):

а) ателичен глагол и съвместими с него комплементи;
б) теличен глагол с неквантифициран комплемент.

Към първите спадат предикатите за действие в обичайното си значение и интерпретация, а към вторите се отнасят най-често изпълнения, чийто комплемент е имплицитен или изразен с неквантифицирана (именна) фраза. И двете разновидности събития не притежават естествена граница или крайна точка, като в първия случай това е залегнало в лексикалното им значение, а във втория е следствие от реализацията им в предикатния комплекс.

Най-характерните телични предикати, които се реализират като действия, са пределните инкрементални глаголи за изпълнение като *ям*, *пия*, *строя*, *пиша*. При тях развитието на ситуацията се съизмерва чрез хомоморфизъм (Krifka 1992) между структурата на ситуациите и структурата на обектите (Dowty 1991) при наличието на критерий за частична наредба на вътрешните стадии на ситуацията

според степента на изменение на дадено релевантно свойство по определена от природата му скала (Filip, Rothstein 2005; Filip 2008). Когато комплементът е конкретна количествено обособена същина (55.а., 55.в., 55.г.)[24] (Kennedy 2012: 104), тези глаголи се реализират като изпълнения, а когато обектът е неквантифициран (55.б.) или (в общия случай) и когато е неизразен (55.д.), пределната интерпретация е блокирана и предикатите се разглеждат като действия.

55. а. *Облегнат на парапета, учителят ядеше сандвич с шунка и пиеше втора чаша кафе.*

б. *Седяха под дървото на двора и ядяха супа.*

в. *Тя ядеше ябълката с истинска охота.*

г. *Докато пиеха бирата си, всички мълчаха.*

д. *Цял следобед четоха.*

Неквантифицираната и безобектната употреба кореспондират със ситуации, в които липсва участник с референт в контекста, който да е подложен на въздействието, описвано от предиката и спрямо който да се измерва развитието на ситуацията. Такива комплементи изразяват специфичен аспект от природата на ситуацията, описвана от глагола, а не назовават конкретен участник в нея. С други думи, в (55.б.) *супа* се отнася не до определено количество супа, което се консумира, а разграничава яденето на супа от ситуациите, предполагащи яденето на нещо друго.

Всички изречения, независимо от интерпретацията си, се съчетават с изрази като *(вече) в продължение на цял следобед*. Приемаме, че както отбелязва и Падучева за руски (Paducheva 2009b: 116), в българския език изразите за темпорална ограниченост се съчетават и с телични, и с ателични предикатни комплекси: по-конкретно с глаголи за изпълнение в тяхната обичайна интерпретация и в интерпретацията им като дейности.

Изложените наблюдения показват, че в българския (както и в останалите славянски езици) въпросите за дефинирането на пределността / непределността и теличността / ателичността, както и на взаимодействието между тях, трябва да се изследват в светлината на конкретните езикови данни, като при това се обособят ясно разликите и несъответствията с общоприетите англоцентрични модели на описание. Въпреки наличието на сериозни изследвания по повдигнатите въпроси остават редица спорни моменти, немалка част от които произтичат от факта, че лингвистичните постулати и диагностични тестове, формулирани за английски, не са еднозначно и дефинитивно преносими, особено към езици с различна аспектуална система.

---

[24] Приемаме, че като броима същина *сандвич с шунка* и *ябълката* са количествено определени фрази, както и че в (55.г.) фразата *бирата си* се отнася до чаша бира и също е квантифицирана.

IV. ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Студията представя анализ на предикатите за действие, като ги разглежда в контекста на различни теоретични рамки и лингвистични традиции. В основата на изследването е аспектуалната класификация, предложена от З. Вендлер, който описва глаголните предикати в четири основни класа: състояния (states), действия (activities), изпълнения (accomplishments) и достижения (achievements). Тази класификация е възприета като отправна точка от множество изследователи.

В студията са изведени методите за идентификация на аспектуалните класове. Даути (Dowty 1979) предлага серия от тестове, които позволяват по-детайлно разграничаване на аспектуалните категории. Сред тях са тестовете за съчетаемостта на глаголите с определени адвербиални конструкции като *for an hour* (*в продължение на един час*) и *in an hour* (*за един час*), за употреба във форма за продължително време, за поява като комплементи на глаголи като *убеждавам*, *приключвам*, *спирам*, възможност за участие във фокусиращи конструкции и др. Представена е ревизираната класификация на Вендлеровите типове предикати, дискутирана от автора. След очертаването на класическата теория като отправна точка на изложението са представени редица по-късни разработки, надграждащи по един или друг начин първоначалните категории или предлагащи нови решения или мотивация на аспектуалните класове (Bach 1981; Breu 1984; Moens, Steedman 1988; Mourelatos 1978; Smith 1997; Dik 1997 и др.).

Славянските езици, за разлика от английския, притежават богато морфологично маркиране на аспектуалността чрез категорията на глаголния вид. В тази връзка руската лингвистка Е. Падучева (Paducheva 2009) предлага модел, който надгражда аспектуалната класификация на Вендлер с граматическа информация за свършения и несвършения вид въз основа на аспектуално ориентираната класификация на Ю. Маслов (Maslov 1948). Според този модел видовите двойки трябва да бъдат разглеждани като цялостни лексико-граматични единици, а не като отделни категории. Подробно са разгледани и вижданията на Булигина (Bulygina 1982), Падучева (Paducheva 1996) и Татевосов (Tatevosov 2016) и основните акценти в техните разработки с оглед на описанието на славянските езици.

Направен е преглед на състоянието на изследванията на проблема за български.

Настоящето изследване разглежда и аспектуалността в рамките на синтактичните теории. Веркьойл (Verkuyl 1993) предлага композиционален подход, според който аспектуалността не е присъща на отделните глаголи, а възниква в резултат от взаимодействието между глагола и неговите аргументи. Рамчанд (Ramchand 2006) представя синтактичен модел, базиран на структурата на събитията, в който аспектуалните класове са резултат от йерархична проекция

на аргументните ролеви структури. В този контекст действията може да бъдат анализирани като предикати, съдържащи процесен, но не задължително резултативен компонент.

Теоретичните подходи към описанието на предикатите за действие варират в зависимост от изходната лингвистична парадигма – някои автори акцентират върху лексикалните свойства на глаголите, докато други подчертават синтактичните и композиционалните фактори.

По-нататъшната ни работа ще се съсредоточи върху онтологичното представяне на разновидностите на глаголите за действие в български и групирането им според лексикално-граматичните им специфики и особеностите на тяхната съчетаемост.

***Благодарности*:** Благодарим и на анонимните рецензенти за ценните насоки. Разработката е осъществена по проекта „Онтология на предикатите за действие – лингвистично моделиране с фокус върху българския език“, подкрепен от Фонд „Научни изследвания“, Договор No КП–06–Н80/9 от 8.12.2023 г.

Литература / References

Alisova 1971: Alisova, T. *Ocherki sintaksisa sovremennogo ital'janskogo jazyka*. Москва. (**Алисова 1971**: Алисова, Т. *Очерки синтаксиса современного итальянского языка*. Москва.)

Apresjan 2006: Apresjan, V. Ju. Jazykovaja kartina mira i sistemnaja leksikografija. – In: Apresjan, V. Ju., Ju. D. Apresjan, E. Je. Babaeva, O. Ju. Boguslavskaja, B. L. Iomdin, T. V. Krylova, I. B. Levontina, A. V. Sannikov, E. V. Uryson. Apresjan, Ju. D (ed.). Jazyki slavjanskih kul'tur (Studia philologica), Moskva. (**Апресян 2006**: Апресян, В. Ю. Языковая картина мира и системная лексикография. – В: Апресян, В. Ю., Ю. Д. Апресян, Е. Э. Бабаева, О. Ю. Богуславская, Б. Л. Иомдин, Т. В. Крылова, И. Б. Левонтина, А. В. Санников, Е. В. Урысон, Отв. ред Апресян, (Studia philologica), Москва.)

Bach 1981: Bach, E. On Time, Tense, and Aspect: An Essay in English Metaphysics. – In: P. Cole (Ed.) *Radical Pragmatics*. New York: Academic Press, pp. 63 – 81.

Breu 1994: Breu, W. Interactions between Lexical, Temporal and Aspectual Meanings. – *Studies in Language*. *International Journal sponsored by the Foundation "Foundations of Language"*, vol 18, issue 1, pp. 23 – 44. <https://doi.org/10.1075/sl.18.1.03bre>

Braginsky, Rothstein 2008: Braginsky, P., S. Rothstein. Vendlerian Classes and the Russian Aspectual System. – *Journal of Slavic Linguistics*, vol. 16, issue 1, pp. 3 – 55.

Bulygina 1982: Bulygina, T. K. Postroeniju tipologii predikatov v russkom jazyke. – In: Seliverstova, O. N. (ed.). *Semanticheskie tipy predikatov*. Moskva: Nauka, pp. 7 – 85. (**Булыгина 1982**: Булыгина, Т. К. Построению типологии предикатов в русском

языке. – В: Селиверстова, О. Н. (ред.). *Семантические типы предикатов*. Москва: Наука, с. 7 – 85.)

Charalozova 2009: Charalozova, K. Desemantizatsiya na glagolnite predstavki i otrazhenieto varhu temporalnata paradigma na glagolite. – In: *Problemi na gramatichnata sistema na balgarskiya ezik – glagol*. Sofia: AI "Prof. Marin Drinov", pp. 139 – 182. (**Чаралозова 2009**: Чаралозова, К. Десемантизация на глаголните представки и отражението ѝ върху темпоралната парадигма на глаголите. – В: *Проблеми на граматичната система на българския език – глагол*. София: АИ „Проф. Марин Дринов", с. 139 – 182.)

Charalozova 2021: Charalozova, K. Kategoriyata vid na glagola i metodicheski aspekti na prepodavaneto i v bulgarskite uchilishta zad granitsa. – *Bulgarian Language*, vol. 1, pp. 13 – 21. (**Чаралозова 2021**: Чаралозова, К. Категорията вид на глагола и методически аспекти на преподаването ѝ в българските училища зад граница. – *Български език*, кн. 1, с. 13 – 21.)

Comrie 1976: Comrie, B. *Aspect*. Cambridge: CUP.

Davidov 1977: Davidov, Ts. Komponentno-semantichna struktura na glagolite za dvizhenie. – In: *Studentski prouchvaniya.* T. III, V. Tarnovo: UI "Sv. sv. Kiril i Metodiy". (**Давидов 1977**: Давидов, Ц. Компонентно-семантична структура на глаголите за движение. – В: Студентски проучвания. Т. III, В. Търново: УИ „Св. св. Кирил и Методий".)

Depraetere 1995: Depraetere, I. On the necessity of distinguishing between (un)boundedness and (a)telicity. – *Linguistics and Philosophy*, № 18 (1), pp. 1 – 19.

Dik 1997: Dik, S. *The Structure of the Clause*. Part 1. Berlin, New York: De Gruyter Mouton. <https://doi.org/10.1515/9783110218367>

Dowty 1977: Dowty, D. Towards a Semantic Analysis of Verb Aspect and the English Imperfective Progressive. – *Linguistics and Philosophy*, № 1, pp. 45 −77.

Dowty 1979: Dowty, D. R. *Word Meaning and Montague Grammar*. Dordrecht: D. Reidel Publishing Company.

Dowty 1991: Dowty, D. Thematic Proto-roles and Argument Selection. – *Language*, vol. 67, pp. 547 – 619.

Egg 1995: Egg, M. The Intergressive as a New Category of Verbal Aktionsart. – *Journal of Semantics*, № 12, pp. 311 − 356.

Filip 2008: Filip, H. Events and Maximalization: the Case of Telicity and Perfectivity. – In: Rothstein, S. (ed.). *Theoretical and Crosslinguistic Approaches to the Semantics of Aspect,* pp. 217 − 256. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.

Filip 2012: Filip, H. Lexical Aspect. – In: Binnick, R. I. (ed.). *The Oxford Handbook of Tense and Aspect*. pp. 721 – 751. Oxford: Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780195381979.013.0025>

Filip, Rothstein 2005: Filip, H., S. Rothstein. Telicity as a semantic parameter. – In: Lavine, J., S. Franks, M. Tasseva-Kurktchieva, and H. Filip (eds.). *Formal Approaches to Slavic Linguistics*, № 14 (The Princeton Meeting). Ann Arbor: Michigan Slavic Publications, pp. 139 – 156.

GSBKE II 1993: Gramatika na savremenniya balgarski knizhoven ezik. T. 2. Morfologija. Sofia: Izdatelstvo na BAN (**ГСБКЕ II 1993**: Граматика на съвременния български книжовен език. Т. 2. Морфология. София: Издателство на БАН)

Hale, Keyser 1993: Hale K., S. J. Keyser On argument structure and the lexical expression of syntactic relations. – In: Hale K., S. J. Keyser (eds.). *The view from building 20. Essays in Linguistics in Honor of Sylvain Bromberger.* Cambridge (Mass.): MIT Press, pp. 53 – 108.

Hay et al. 1999: Hay, J., C. Kennedy, B. Levin. Scale structure underlies telicity in 'degree achievements'. – In: Matthews, T., D. Strolovitch (eds.). *Semantics and Linguistic Theory*, № 9, pp. 127 – 144.

Ivanova 1974: Ivanova, K. *Nachini na glagolnoto deystvie v savremenniya balgarski ezik*. Sofia: Izdatelstvo na BAN. (**Иванова 1974**: Иванова, К. *Начини на глаголното действие в съвременния български език*. София: Издателство на БАН)

Kabakchiev 1992: Kabakchiev, Kr. *Glagolno-imenna sachetaemost i aspektualnost: varhu material ot savremenniya balgarski ezik*. Sofia: UI "Kliment Ohridski". (**Кабакчиев 1992**: Кабакчиев, Кр. *Глаголно-именна съчетаемост и аспектуалност: върху материал от съвременния български език*. София: УИ „Климент Охридски")

Kennedy 2012: Kennedy, C. The composition of incremental change. – In: Demonte, V., L McNally (eds.). *Telicity, change, and state: a cross-categorical view of event structure*, pp. 103 – 121. Oxford: Oxford University Press.

Kenny 1965: Kenny, A. *Action emotion and will*. Humanities Press.

Koeva 2021: Koeva, S. Predikati za sastoyanie: svoystva i lingvistichni testove. – *Cyrillo-Methodian Papers / Zeszyty Cyrylo-Metodiańskie*, № 10, pp. 137 – 157. (**Коева 2021**: Коева, Св. Предикати за състояние: свойства и лингвистични тестове. – *Cyrillo-Methodian Papers / Zeszyty Cyrylo-Metodiańskie*, № 10, pp. 137 – 157.) <https://journals.umcs.pl/zcm/article/view/13152/9326> [24.04.2025]

Koeva 2022: Koeva, Sv. Semantichna klasifikatsiya na predikatite za sastoyanie v bulgarski. – *Bulgarski ezik*, Prilozhenie, 69, pp. 367 – 389 (**Коева 2002**: Коева, Св. Семантична класификация на предикатите за състояние в български. – *Български език*, Приложение, 69, с. 367 – 389.)

Koeva, Ivanova 2022: Koeva, S., E. Ivanova. Ontologiya na situatsiite za sastoyanie – lingvistichno modelirane. Sapostavitelno izsledvane za bulgarski i ruski. Predgovor. – In: Koeva, S., E. Ivanova, Y. Tisheva, A. Tsimmerling (eds.). *Ontologiya na situatsiite za sastoyanie – lingvistichno modelirane. Sapostavitelno izsledvane za bulgarski i ruski*. Sofia: AI "Prof. Marin Drinov", pp. 9 – 28. (**Коева, Иванова 2022**: Коева, Св., Ел. Иванова. Онтология на ситуациите за състояние – лингвистично моделиране. Съпоставително изследване за български и руски. Предговор. – В: Коева, С., Е. Иванова, Й. Тишева, А. Циммерлинг (ред.). *Онтология на ситуациите за състояние – лингвистично моделиране. Съпоставително изследване за български и руски*. София: АИ „Проф. Марин Дринов", с. 9 – 28.) <https://doi.org/10.7546/STONTBgRu2022.01>

Koeva, Ivanova 2024: Koeva, S., E. Ivanova. Exploring Linguistic Tests for Distinguishing Eventuality Types (with a Focus on Two Slavic Languages). – In: *Sbornik tezisov Mezhdunarodna nauchna filologicheska konferentsija „Ljudmila Alekseevna Verbitska“*. Sankt Peterburg: Sankt-Peterburgsko universitetsko izdatelstvo, pp. 1482 – 1483.

Kolkovska 2011: Kolkovska, S. Semantika i motiviranost na terminite za protsesi v savremenniya bulgarski ezik. – In: *Studii po leksikologiya*. Sofia: AI “Prof. Marin Drinov”, pp. 173 – 232. (**Колковска 2011**: Колковска, С. Семантика и мотивираност на термините за процеси в съвременния български език. – В: *Студии по лексикология*. София: АИ „Проф. Марин Дринов“, с. 173 – 232.)

Koseska-Tosheva, Satola-Stashkovyak 2016: Koseska-Tosheva, V., Y. Satola-Stashkovyak, Bulgarian Language in Comparison with Polish and Other Languages. – *Dzyalo – e-spisanie v oblastta na humanitaristikata*, № 7. (**Косеска-Тошева, Сатола-Сташковяк 2016**: Косеска-Тошева, В., Й. Сатола-Сташковяк. Български език, съпоставен с полски и други езици. – *Дзяло – е-списание в областта на хуманитаристиката,* бр. 7.) <https://www.abcdar.com/magazine/VII/Koseska-Satola_1314-9067_VII.pdf [13.07.2021]>

Kostova 2011: Kostova, N. Semantika na glagolite za dvizhenie v bulgarskiya ezik. – In: *Studii po leksikologiya*. Sofia: AI “Prof. Marin Drinov”, pp. 233 – 305. (**Костова 2011**: Костова, Н. Семантика на глаголите за движение в българския език. – В: *Студии по лексикология*. София: АИ „Проф. Марин Дринов“, с. 233 – 305.)

Kratzer 2004: Kratzer, A. Telicity and the Meaning of Objective Case. – In: Guéron, J., J. Lecarme (eds). *The Syntax of Time*. Cambridge / Mass.: The MIT Press, pp. 389 – 424.

Kutsarov 2007: Kutsarov, I. *Teoretichna gramatika na balgarskiya ezik. Morfologiya.* Plovdiv: UI “Paisiy Hilendarski”. (**Куцаров 2007**: Куцаров, И. Теоретична граматика на българския език. Морфология. Пловдив: УИ „Паисий Хилендарски“.)

Krifka 1992: Krifka, M. Thematic relations as links between nominal reference and temporal constitution. – In: Sag, I., A. Szabolsci (eds.) *Lexical Matters*, pp. 29 – 53. Stanford: Center for the Study of Language and Information.

Krifka 1998: The origins of telecity. – In: Rothstein, S. (ed.). *Events and Grammar*. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers, pp. 197 – 235.

Lakoff 1965: Lakoff, G. *On the Nature of Syntactic Irregularity*. Doctoral dissertation, Indiana University.

Leseva 2012: Leseva, S. *Leksikalna semantika i sintaktichna realizatsiya na argumentite (pri prefigirani glagoli v balgarskiya ezik)*. Disertatsiya za prisazhdane na obrazovatelnata i nauchnata stepen “doktor”. Institut za balgarski ezik “Prof. Lyubomir Andreychin” pri Balgarskata akademiya na naukite. (**Лесева 2012**: Лесева, Св. *Лексикална семантика и синтактична реализация на аргументите*. Дисертация за присъждане на научната и образователна степен „доктор“. Институт за български език при Българската академия на науките.

Maslov 1948: Maslov, Ju. Vid i leksicheskoe znachenie glagola v russkom jazyke. – *Izvestija AN SSSR*. Serija literatury i jazyka, т. 7, № 4. (**Маслов 1948**: Маслов, Ю. Вид и лекси-

ческое значение глагола в русском языке. – *Известия АН СССР*. Серия литературы и языка, т. 7, № 4.)

Moens, Steedman 1988: Moens, M., M. Steedman. Temporal Ontology and Temporal Reference. – *Computational Linguistics*, № 14(2), pp. 15 – 28.

Mourelatos 1978: Mourelatos, A. P. Events, processes, and states. – *Linguistics and Philosophy*. № 2, pp. 415 – 434. <https://doi.org/10.1007/BF00149015>

Mutafchiev 1960: Mutafchiev R. Kam vaprosa za leksikalnoto znachenie na dumata. – In: *Ezikovedski izsledvaniya v pamet na akademik St. Romanski*. Sofia. (**Мутафчиев 1960**: Мутафчиев Р. Към въпроса за лексикалното значение на думата. – В: *Езиковедски изследвания в памет на академик Ст. Романски*. София.)

Nitsolova 2008: Nitsolova, R. Balgarska gramatika. Morfologiya. Sofia: UI "Sv. Kliment Ohridski". (**Ницолова 2008**: Ницолова, Р. Българска граматика. Морфология. София: УИ „Св. Климент Охридски".)

Paducheva 1986: Paducheva, E. Semantika vida i tochka otscheta. – *Izvestija AN SSSR*. Serija literatury i jazyka, № 45(5), pp. 413 – 424. (**Падучева 1986**: Падучева, Е. Семантика вида и точка отсчета. – *Известия АН СССР*. Серия литературы и языка, № 45(5), с. 413–424.)

Paducheva 1996: Paducheva, E. *Semanticheskie issledovanija: Semantika vremeni i vida v russkom jazyke. Semantika narrativa*. Moskva: Jazyki russkoj kul'tury. (**Падучева 1996**: Падучева, Е. *Семантические исследования: Семантика времени и вида в русском языке. Семантика нарратива*. Москва: Языки русской культуры.)

Paducheva 2004: Paducheva E. Dinamicheskie modeli v semantike leksiki. Moskva: JaSK. (**Падучева 2004**: Падучева, Е. Динамические модели в семантике лексики. Москва: ЯСК.)

Paducheva 2009a: Paducheva, E. Leksicheskaja aspektual'nost' i klassifikatsija predikatov po Maslovu – Vendleru. – *Voprosy jazykoznanija*, № 6, pp. 3 – 20. (**Падучева 2009a**: Падучева, Е. Лексическая аспектуальность и классификация предикатов по Маслову – Вендлеру. – *Вопросы языкознания*, № 6, с. 3 – 20.)

Paducheva 2009b: Paducheva, E. Telicity and Incremental Theme. – *Russian Linguistics*, № 33, pp. 109 – 119.

Penchev 2004: Penchev, Y. Gramatichnata kategoriya vreme v savremenniya balgarski knizhoven ezik. – In: Penchev, Y., Yu. Baltova, Sv. Koeva, R. Vlahova, Y. Tisheva (eds.). *Kognitivna gramatika na balgarskiya i frenskiya ezik – opisanie i formalizatsia.* Sofia: AI "Prof. Marin Drinov", pp. 34 – 109. (**Пенчев 2004**: Пенчев, Й. Граматичната категория време в съвременния български книжовен език. – В: Пенчев, Й., Ю. Балтова, Св. Коева, Р. Влахова, Й. Тишева (ред.). *Когнитивна граматика на българския и френския език – описание и формализация.* София: АИ „Проф. Марин Дринов", с. 34 – 109.)

Ramchand 2006: Ramchand, G. *Verb Meaning and the Lexicon: A First Phase Syntax.* Cambridge: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511486319>

Rothstein 2004: Rothstein, S. *Structuring Events: A Study in the Semantics of Lexical Aspect*. Oxford: Blackwell.

Rothstein 2012: Rothstein, S. Another look at accomplishments and incrementality. – In: Demonte, V., L. McNally (eds). *Telicity, change, and state: a cross-categorical view of event structure*, pp. 60 – 102. Oxford: Oxford University Press.

Smith 1997: Smith, C. S. *The Parameter of Aspect* (*Studies in Linguistics and Philosophy*, vol. 43).

Taylor 1977: Taylor, B. Tense and continuity. – *Linguistics and Philosophy*, № 1, pp. 199 – 220.

Tatevosov 2015: Tatevosov, S. G. *Aktsional'nost' v leksike i grammatike. Glagol i struktura sobytija*. Moskva: Jazyki slavjanskoj kul'tury. (**Татевосов 2015**: Татевосов, С. Г. Акциональность в лексике и грамматике. Глагол и структура события. Москва: Языки славянской культуры.)

Tatevosov 2016: Tatevosov, S. G. *Glagol'nye klassy i tipologija aktsional'nosti.* Moskva: Jazyki slavjanskoj kul'tury. (**Татевосов 2016**: Татевосов, С. Глагольные классы и типология акциональности. Москва: Языки славянской культуры.)

Vateva 2005: Vateva, V. *Bulgarskite glagoli za dvizhenie*. Sofia: Dimant. (**Ватева 2005**: Ватева, В. *Българските глаголи за движение*. София: Димант.)

Van Valin, LaPolla 1997: Van Valin, R. D., Jr. and R. LaPolla. *Syntax: Structure, Meaning and Function*. Cambridge: Cambridge University Press.

Vendler 1967: Vendler, Z. Verbs and Times. – In: *Linguistics in Philosophy*. Ithaca: Cornell University Press.

Verkuyl 1972: Verkuyl, H. *On the Compositional Nature of the Aspects*. Dordrecht: Reidel.

Verkuyl 1989: Verkuyl, H. Aspectual Classes and Aspectual Composition. – *Linguistics and Philosophy*, № 12, pp. 39 – 94.

Verkuyl 1993: Verkuyl, H. *A Theory of Aspectuality. The Interaction between Temporal and Atemporal Structure*. Cambridge: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511597848>

Verkuyl 2005: Verkuyl, H. Aspectual Composition: Surveying the Ingredients. – In: *Perspectives on Aspect. Studies in Theoretical Psycholinguistics*. Verkuyl, H., H. de Swart, A. van Hout (eds.), vol 32. Dordrecht: Springer. <https://doi.org/10.1007/1-4020-3232-3_2>

Гл. ас. д-р Светлозара Лесева
Институт за български език „Проф. Л. Андрейчин“ при БАН
бул. „Шипченски проход“ 52, бл. 17
1113 София, България
zarka@dcl.bas.bg
https://orcid.org/0000-0001-8198-4555

Assist. Prof. Svetlozara Leseva, PhD
Institute for Bulgarian Language, Bulgarian Academy of Sciences
52 Shipchenski prohod blvd., bl. 17
1113 Sofia, Bulgaria
zarka@dcl.bas.bg
https://orcid.org/0000-0001-8198-4555

Гл. ас. д-р Христина Кукова
Институт за български език „Проф. Л. Андрейчин“ при БАН
бул. „Шипченски проход“ 52, бл. 17
1113 София, България
hristina@dcl.bas.bg
https://orcid.org/0000-0001-9938-5462

Assist. Prof. Hristina Kukova, PhD.
Institute for Bulgarian Language, Bulgarian Academy of Sciences
52 Shipchenski prohod blvd., bl. 17
1113 Sofia, Bulgaria
hristina@dcl.bas.bg
https://orcid.org/0000-0001-9938-5462

Гл. ас. д-р Валентина Стефанова
Институт за български език „Проф. Л. Андрейчин“ при БАН
бул. „Шипченски проход“ 52, бл. 17
1113 София, България
valentina@dcl.bas.bg
https://orcid.org/0000-0003-3334-2050

Assist. Prof. Valentina Stefanova, PhD.
Institute for Bulgarian Language, Bulgarian Academy of Sciences
52 Shipchenski prohod blvd., bl. 17
1113 Sofia, Bulgaria
valentina@dcl.bas.bg
https://orcid.org/0000-0003-3334-2050

Гл. ас. д-р Мария Тодорова
Институт за български език „Проф. Л. Андрейчин“ при БАН
бул. „Шипченски проход“ 52, бл. 17
1113 София, България
maria@dcl.bas.bg
https://orcid.org/0000-0001-5866-7180

Assist. Prof. Maria Todorova, PhD
Institute for Bulgarian Language, Bulgarian Academy of Sciences
52 Shipchenski prohod blvd., bl. 17
1113 Sofia, Bulgaria
maria@dcl.bas.bg
https://orcid.org/0000-0001-5866-7180